

УДК 94 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.3(88).2023.288062

АНТИ І СКЛАВИНИ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ – ПРЕДКИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ ЄВРОПИ

Олексій ТРАЧУК

orcid.org/0000-0003-3490-8626

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІУ

Анотація. Продовжуємо досліджувати структуру поселень слов'ян VII ст. до н. е. – V ст. н. е. Попередні праці про історичні племена неврів, скіфів-орачів, скіфів-землеробів і венедів надруковані в журналі «Українознавство» (2022, № 2–4; 2023, № 1–2). Запропонований метод родоплемінної географії, що включає картографування гнізд поселень названих слов'янських племен на сучасних картах України, Білорусі та РФ, фіксує майже повне збігання цих різночасових карт. Він сприяє виявленню характерних рис соціального, культурного та економічного життя слов'янських племен, які населяли територію Східної Європи від часів Геродота до раннього середньовіччя, за допомогою різних галузей сучасної науки.

На основі досліджень археологів на картах Дніпровського Лівобережжя раніше нами локалізовано 21 плем'я скіфів-землеробів VII ст. до н. е. – III ст. до н. е., 20 племен венедів зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е., 59 племен венедів пізньозарубинецької культури. Матеріали цієї статті дають можливість локалізувати 325 племінних гнізд антив і понад 60 гнізд склавинів черняхівської культури III – початку V ст. Анти і склавини під час Великого розселення V–VII ст. з'являються на півдні – в Подунав'ї, в глибинних районах Балканського півострова; на заході доходять до Ельби та Балтійського узбережжя; на північному сході заселяють верхів'я Дону і Волги. У другій половині I тис. розселення слов'ян досягло таких розмірів, що вони стали однією з основних груп, які формували етнічну карту ранньосередньовічної Європи.

Скіфи-землероби, венеда, анти і склавини протягом дванадцяти століть проживали на тих самих землях у басейнах рік Дніпро, Дністер, Південний Буг, Десна, Ворскла, Сейм, Псел, Сіверський Донець. Там же в VI–VII ст. мешкали наступні покоління – антив пеньківської та склавинів празько-корчацької культур, а в VIII–XIII ст. – літописні племена сіверян, древлян, волинян, хорватів, уличів – праукраїнців.

Ключові слова: слов'яни; венеда; анти; склавини; пізньозарубинецька, київська, черняхівська археологічні культури; рід; плем'я; гнізда поселень; картографія; Україна.

ANTES AND SCLAVINS OF CHERNIAKHIV CULTURE: ANCESTORS OF THE SLAVIC NATIONS OF EUROPE

Oleksii TRACHUK

Candidate of Historical Sciences, senior research fellow of the Cultural Studies Department of RIUS

Annotation. We continue to study the structure of Slavic settlements in the 7th century BCE–5th century CE. Previous works on the historical tribes of the Nevrians, Scythians-ploughmen, Scythians-farmers, and Veneds were published in the "Ukrainoznavstvo" journal (2022, № 2–4; 2023, № 1–2). The proposed method of tribal geography, which includes mapping the nests of settlements of the named Slavic tribes on modern maps of Ukraine, Belarus, and the Russian Federation, records an almost complete coincidence of these maps from different times. It contributes to the identification of the

© Трачук О.

characteristic features of the social, cultural, and economic life of the Slavic tribes that inhabited the territory of Eastern Europe from the time of Herodotus to the early Middle Ages with the help of various branches of modern science.

Based on the research of archaeologists, on the maps of the Dnieper Left Bank, we previously localised 21 tribes of Scythians-farmers of the 7th century BCE – 3rd century BCE, 20 Veneds tribes of the Zarubyntsi culture of the 3rd century BCE – 2nd century CE, and 59 Veneds tribes of the late Zarubyntsi culture. The materials in this article make it possible to localise 325 tribal nests of the Antes and more than 60 nests of the Sclavins of the Cherniakhiv culture of the 3rd – the beginning of the 5th centuries. Antes and Sclavins during the Great Migration of the 5th–7th centuries appear in the south—in the Danube, in the deep regions of the Balkan Peninsula; in the west, they reach Elba and the Baltic coast; in the northeast, they inhabit the upper areas of the Don and Volga. In the second half of the 1st millennium, the settlement of the Slavs reached such proportions that they became one of the main groups that formed the ethnic map of early mediaeval Europe.

The Scythians-farmers, Veneds, Antes, and Sclavins lived on the same lands in the basins of the Dnipro, Dniester, Southern Bug, Desna, Vorskla, Seim, Psel, and Siverskyi Donets rivers during the 12th century. In the 6th–7th centuries, the following generations lived there: the Ants of Penkiv and the Sclavins of the Prague–Korchak cultures, and in the 8th–13th centuries, the chronicled tribes of Severians, Drevlians, Volhynians, Croats, and Ulychi – ancient Ukrainians.

Key words: Slavs; Veneds; Antes; Sclavins; Late Zarubyntsi, Kyiv, Cherniakhiv archaeological cultures; clan; tribe; nests of settlements; cartography; Ukraine.

Постановка проблеми. Дослідження витоків родоплемінної структури слов'ян-праукраїнців належить до актуальних завдань української історичної науки, адже без можливості порівняння територій, на яких проживали наші предки, неможливо повністю розкрити етногенез українського народу, досконалість самоврядного життя родів і племен, сутність процесу переходу від родоплемінного ладу до феодального та олігархічного, від колективної власності до приватної.

Ступінь розробки проблеми. Як було доведено в попередніх наших дослідженнях, основою племінної структури скіфів-землеробів, скіфів-орачів, неврів та венедів є гніздо родових поселень [65, с. 41–58; 67, с. 32–61; 64, с. 68–103]. Наші предки, слушно зауважує С. Соловйов, не розуміли ніяких суспільних зв'язків поза родом і тому вживали слово «рід» у сенсі співвітчизника, в розумінні народу (нарид); для означення родових ліній

використовувалось слово «плем'я» [56, с. 96].

Плем'я мало спільне господарство – посівні ділянки, пасовища, мисливські угіддя, майстерні, сховища і, таким чином, являло собою приклад суспільства із колективною власністю. Плем'я було одночасно і господарським, і родинно-побутовим, й ідеологічним колективом. Всі члени племені усвідомлювали свої родинні зв'язки. Плем'я брало на себе функцію захисту кожного свого члена. У монографічному дослідженні нами було доведено, що рід займав окреме поселення, а гніздо споріднених поселень утворювало плем'я [68, с. 72].

Картографування на сучасних картах гнізд поселень названих слов'янських племен Східної Європи в період від VII ст. до н. е. до V ст. н. е. може розглядатися як новий метод етносоціального дослідження археологічних пам'яток слов'ян – метод родоплемінної географії. У попередніх статтях завдяки цьому

методу було розглянуто структуру племен венедів пізньозарубинецької і київської культур басейнів Прип'яті, Верхнього та Лівобережного Дніпра аж до Дону [63, с. 65–102; 66а, с. 63–92].

Виклад основного матеріалу. На основі багаторічних розвідок та розкопок археологічних пам'яток Правобережної та Лівобережної України Б. Магомедова, В. Барана, О. Солтиса, Р. Рейди, А. Обломського, М. Любичева, М. Кучинки та інших ми локалізуємо гнізда поселень черняхівської культури. Результати цієї роботи зведені в таблиці, а також створені загальні карти-схеми розташування племен антів і склавинів III – початку V ст. н. е. в басейнах Середнього Дніпра, Південного Бугу, Дністра, Десни, Сейму, Псла, Ворскли та Сіверського Дінця (Рис. 1; 2). Тим самим ми продовжуємо виявлення відповідності карти склавинів празької, антів пеньківської та венедів колочинської культур Р. Терпиловського (з нашими уточненнями [66, рис. 2]) з розробленими нами раніше картами племен венедів пізньозарубинецької культури II–V ст. н. е. [66, рис. 1; 66а, рис. 1], венедів зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. [63, рис. 14], скіфів-орачів, скіфів-землеробів і неврів милоградівської та підгірцівської культур VII ст. до н. е. – III ст. до н. е. [67, рис. 22; 64, рис. 32].

Робота виконана в рамках науково-дослідного проекту НДІ українознавства «Етногенез українців у світлі сучасних наукових даних і методологічних підходів».

Аналіз джерел досліджень племен черняхівської культури

Г. Храбан у 1961 р. на території одного тільки Уманського району, до складу якого ввійшли давніші Бабанський,

Тальнівський (Черкаської обл.) і Ладжинський (Вінницької обл.) райони, нарахував близько 60 пунктів племен черняхівської культури. В. Петров у Христинівському районі виявив 32 пам'ятки, у Жашківському – 36. Те саме стосується й інших областей України [41, с. 194; 72, с. 257–269]. Навіть цих двох довідок, відзначає В. Петров, досить, щоб ствердити густу і суцільну заселеність України на всьому просторі поширення черняхівських пам'яток у III–V ст. н. е. і не тільки це. На попередньому етапі за часів зарубинецької культури в Україні було виділено кілька окремих культурно-типологічних угруповань. Це прип'ятсько-верхньодніпровська група, деснянська, середньодніпровська (зарубинецька), тясминська, нижньодніпровська, прудо-дністровська тощо. Заступаючи зарубинецьку, черняхівська доба переборює цю розмежованість. Розрізнені угруповання зливаються в єдину майже типологічно нерозчленовану цілість. В. Петров, опираючись на розкопувані ним пам'ятки, наочно переконався в монолітній однотипності культури. Досліджувані пам'ятки, незважаючи на великий простір їх географічного поширення, типологічно споріднені, що дає можливість стверджувати їх генетичну тотожність, однозначність походження, визнати їх належність до одного і того самого замкненого хронологічного циклу, той же напрямок розвитку культури. Для кожного з нас ясно, що справа тут не в «імпортах» або «культурних запозиченнях» і «впливах». Жоден із цих факторів не міг сам по собі забезпечити таку дивовижну суцільність культури на всій тій території, на якій нам тепер відомі пам'ятки черняхівської культури [41, с. 194–195].

Аналогічної думки про Лівобережну Україну О. Сухобоков і С. Юренко, яка в географічному відношенні представлена трьома ландшафтними зонами, що включають Полісся (басейни Десни і пониззя Сейму), Лісостеп (басейни Сули, Ворскли, Псла і верхньої течії Сіверського Дінця), а також велику Степову зону (район середньої течії Сіверського Дінця та Орелі). Всі ці зони нерівнозначні за своїми ґрунтово-кліматичними умовами. Проте, підкреслюють дослідники, «пам'ятки другої та третьої чверті I тис. виявляють певну і стійку одноманітність на всій території їх поширення, що, безсумнівно, відображає стабільну етнічну спільність, в якій ми маємо право вбачати давніх слов'ян» [59, с. 128].

Разом з тим племена черняхівської культури, на погляд Б. Магомедова, є одним із найбільш складних явищ в археології й історії Східної Європи I тис. аж до становлення Давньоруської держави. Ця археологічна культура займала більшість лісостепової та степової України, Молдову, частину Румунії та деякі суміжні райони рф. На північному сході черняхівські пам'ятки межують з поселеннями київської культури, залишеної ранніми слов'янами [31, с. 9].

У ході вивчення старожитностей черняхівської культури найбільш гострі дискусії викликало питання про те, який народ їх залишив. Перший дослідник цієї археологічної культури В. Хвойка, а за ним М. Біляшівський і К. Гадачек слушно вважали їх етапом у розвитку місцевої культури давніх слов'ян [31, с. 9]. Лісостепова зона України, зауважує Б. Магомедов, була заселена в більшості слов'янами або слов'янами і сарматами. Деякі вчені надавали певного значення скіфо-сарматському та

дако-гетському компонентам, а з германцями-готами пов'язували лише пам'ятки з виразними вельбарськими рисами [31, с. 11; 14, с. 275–278]. Г. Нікітіна, В. Кропоткін у створенні черняхівської культури вважали домінуючою роль пшеворських племен [38, с. 11–16; 24, с. 283–284]. Натомість В. Баран, розглядаючи співвідношення черняхівської і пшеворської культур на території Верхнього Подністрів'я і Західного Побужжя, прийшов до протилежних висновків. Відповідно до характеру пшеворських пам'яток, представлених тоді виключно окремими похованнями зі зброєю і специфічною чорнолощеною керамікою, дослідник доводив їх відмінність від пам'яток черняхівської культури. Виявлені пшеворські матеріали (кераміка, вироби з металу) на липицьких і черняхівських пам'ятках він слушно пояснював результатом зіткнення згаданих культур на цій території [2, с. 47–49].

Поширений у західноєвропейській науці погляд, який користується визнанням не тільки в німецькій науці, але й у польській, і навіть в українській. Згідно з цим поглядом, наголошує В. Петров, черняхівська кераміка – це готська кераміка. Відповідно до відомостей історичних джерел про переселення готів з Прибалтики в Причорномор'я німецькі вчені твердили, що Черняхів, Маслово і т. д. – це виразні свідчення перебування готів в Україні. У свою чергу німців слушно запитує Петров, а «як готи, порівняно в дуже короткий час могли суцільно заселити такий величезний терен, як простір України від Дністра до Донця і від морського узбережжя до смути Десни?» [42, с. 79–80]. Для кожного читача зрозуміло, що не могли.

Далі В. Петров аргументує дуже важливу, з нашого погляду, думку, що поява готів за письмовими джерелами «припадає на II–III ст., тим часом приписувана їм черняхівська культура в своєму безперервному розвитку входить в культуру попередніх століть. Вона існувала в своїх праосновах органічно й послідовно ще тоді, коли готи нікуди з Прибалтики не рухались». Кому б етнічно не належала черняхівська культура, в кожному разі про неї В. Петров цілком категорично стверджує, що «вона принесеною ззовні культурою не була. Готи не могли принести з собою на Україну культуру черняхівського типу. Культура черняхівського типу стояла на далеко вищому рівні матеріального розвитку, ніж та культура, що була властива готам, гепідам та іншим германським племенам на їх батьківщині, в нижньому Надвісланні» [42, с. 80].

Готи були розділені на два угруповання: східне (остроготи) – на території України та західне (візиготи) – на території Молдови та Румунії. Місцеві племена склавинів і антів, які не покинули своїх земель, на думку Б. Магомедова, «увійшли до Готської держави на правах вимушених союзників. Слов'янські риси простежуються на черняхівських поселеннях у верхів'ях Дністра та Західного Бугу, а також на окремих поселеннях Середньої Наддніпрянщини та Лівобережної України» [32, с. 78].

Автори римської, дако-гетської й готської теорій шукали пояснення змін у матеріальній культурі Наддніпров'я в зовнішніх чинниках. Тим часом, наголошує В. Петров, «ця зміна сталася внаслідок діяння не зовнішніх, а внутрішніх іманентних чинників. В I–IV ст. основний масив тубільної людності

Наддніпров'я не змінювався. Зміна культури на Середньому Наддніпров'ї сталася не внаслідок етнічних міграцій. Тут мала місце не зміна населення, як твердили дослідники, а перехід тубільної людності на вищий ступінь матеріального розвитку. Цей перехід стався спочатку на Нижньому Наддніпров'ї, а пізніше, з запізненням на 100–150 років, на Середньому Наддніпров'ї. Середнє Наддніпров'я в відношенні до Нижнього за античної доби було периферією. Культурні центри лежали на Півдні» [42, с. 80].

В останній чверті IV ст. у антів і склавинів черняхівської культури період тривалої політичної та економічної стабілізації на півдні Східної Європи закінчився. Ситуація ускладнилась через інвазію гунів. Останні підкорили остготів, 376 р. форсували Дністер і через Буджацький степ вийшли до римських кордонів. Вестготи були витіснені за Дунай, на територію римських провінцій, де розпочали боротьбу за римські землі й утворення варварського королівства. Остготи ж, протистоячи владі гунів, на думку В. Войнаровського, розпочинають тривалу, з перемінним успіхом, війну з союзниками гунів – антами [15, с. 329]. Таких жорстоких руйнацій та знищення людей, як це сталося згодом у Західній Європі, зауважує Б. Магомедов, тут не відбулося. Остроготи змушені були підкоритися завойовникам, а частина візиготів перейшла на правий берег Дунаю в римські володіння [32, с. 78].

Після відходу під ударами гунів готських племен, а з ними й сарматів-аланів наші пращури стають основною політичною силою в лісостеповій частині Східної Європи. У цей час, зауважує В. Баран, починаючи з V ст. н. е.,

проявляється повною мірою їх самотні матеріальна культура. Археологічні джерела фіксують тісний і зростаючий культурний зв'язок між слов'янськими племенами, що населяли Волинь, Поділля та Подніпров'я, поступову уніфікацію і політичну консолідацію антів і склавинів між Дністром і Дніпром, процес формування на цій основі єдиної етносоціальної одиниці, а точніше, українського народу [3, с. 80].

Роди, дворища, приватна та колективна власність у слов'янських племен

Суспільна єдність роду, підкреслює М. Косвен, перш за все в тому, що він утворює окреме поселення. У давнину дійсно селища були невеликі і складались саме з одного роду. З часом виникають великі селища, які складаються з кількох родів, що утворюють окремий квартал, «куток», «кінець», «аул», «вулицю». Рід має своє самоврядування, своє віче, свого голову. Всі члени роду пов'язані солідарністю, взаємною підтримкою і захистом. Рід становить окрему військову одиницю – найменший військовий підрозділ загальноплемінного ополчення [22, с. 137–138].

В античного, азіатського, європейського, африканського, американського і австралійського суспільств рід означав соціальну організацію, яка, на переконання Л. Моргана, панувала з часів далекої первісності. Рід був разом з тим одиницею організації всієї системи суспільного устрою і управління, основою давнього суспільства. Існування родового ладу не обмежувалося племенами, які говорили на латині, по-грецьки і на санскриті, в яких він діяв. Родовий лад був знайдений також в арійської сім'ї націй,

в семітських, слов'янських, уральських та туранських народах, у племен Африки і Австралії, а також і в американських тубільців [35, с. 39].

Система кровної спорідненості, що відповідає родові в його первісній формі, – у греків, скіфів (і, без сумніву, у слов'ян), відзначає В. Петров, «забезпечувала знання зв'язків спорідненості усіх членів родів один з одним. Вони 8 дитячих літ на практиці засвоювали ці надзвичайно важливі для них відомості» [41, с. 155]. Рід – це соціально-економічна група, що складається з трьох-чотирьох поколінь найближчих родичів, нащадків одного батька, з їх дружинами і дітьми, іноді з зятями та іншими прийнятими в рід родичами. Його чисельність досягає ста і більше осіб. Класичним зразком патріархального роду, на думку М. Косвена, є Балканська задруга. У східних слов'ян така родинна група іменувалася в різні епохи і в різних місцевостях як «вогнище», «печище», «дворище», «дим» тощо. В основі господарства патріархальної родини лежить колективне володіння землею і основними знаряддями виробництва. В індивідуальному володінні знаходяться лише предмети особистого користування. Як виробництво, так і споживання ведуться колективно [22, с. 136].

Слов'янські племена, на думку Л. Нідерле, планували поселення залежно від умов місцевості і від причин виникнення поселення. Система окремих дворів (дворищ) була найбільш давньою, з цих дворів, унаслідок їх розростання, на зручних місцях виникали великі родові поселення кругового або вуличного планування [37, с. 326]. А в XIV–XV ст. дворище було найпоширенішою формою землеволодіння в нащадків літописних

волинян. Дворищна система на Волині, підкреслює І. Ворончук, переважала і протягом XVI ст., на що свого часу наголошував А. Яблоновський, досліджуючи ревізії волинських замків, а О. Єфименко вважала, що всю «Литовську Русь» можна з повним правом називати подворищною [16, с. 217; 17, с. 149–184; 75, s. XXXVI; 20, с. 376–377], точніше – родовою. За етнографічними даними, українське дворище являло собою форму існування роду, що була поширена на Поділлі, Поліссі, Волині, Галичині, Середній Наддніпрянщині в XVIII ст. До родів українців та інших слов'ян входили близькі родичі по чоловічій лінії (батько, сини, брати, сини братів, незаміжні сестри). Земля, угіддя, рухоме і нерухоме майно вважались спільною власністю роду [69, с. 6; 43, с. 7–8, 154–155].

Щодо характеру східнослов'янських соціальних утворень I тис. продовжують існувати дві точки зору. Одні дослідники розглядають їх як союзи племен, інші – як племінні вождівства [36, с. 132]. Дослідження, що проведені вченими, які бачили прогрес у розвитку суспільства в сторону держави, відзначає Я. Баран, «засвідчили наявність на певному етапі розвитку багатьох народів світу такої форми соціальної організації, основною функцією якої був саме розподіл (редистрибуція) надлишкової продукції. В англomовній літературі ця форма організації отримала назву «чіфдом», що дослівно означає «вождівство» [10, с. 145]. Інакше чіфдом розглядає Р. Терпиловський, що ніби конічний клан (рід) «лежить в основі більшого явища, іменованого в сучасній літературі «чіфдом» (вождівство). Очевидно, саме йому (або племені, якщо мати на увазі не тільки соціальні, а й етнічні функції) мають відповідати більші

зони концентрації пам'яток. Такі зони, що мають різні розміри, об'єднують значну кількість відокремлених пам'яток або ряд гнізд, що займають зазвичай ділянку річкового басейну» [61, с. 85].

Суть механізму «чіфдому» (вождівства), вважає Я. Баран, «полягає в тому, що люди, які давали найбільшу кількість продукції для редистрибуції, значно підвищували свій престиж серед інших членів роду, а тим самим і престиж представленої ними генеалогічної лінії. Саме з таких здібних господарів вибирали лідерів, яким довіряли перерозподіл надлишкової продукції в рамках характерного для вождівства феномена – влади-власності» [10, с. 145]. На нашу думку, влади-власності в додержавний період на українській етнічній території не існувало, а надлишкова продукція при жодних формах соціальної організації слов'янських родів та племен до встановлення влади Київської Русі не могла виникнути тому, що в самоврядних племен існував давній звичай «патlach», який не допускав у роду нерівності і збагачення окремих осіб. Так, під час обстеження гнізд родових поселень літописних племен VIII–IX ст. українського Прикарпаття Б. Тимощуком було виявлено багато селищ з майданчиками-дворами, навколо яких або біля яких групувалися западини-житла. А це суттєва археологічна ознака поселень великих родів. Останні з їх родовим колективізмом стримували майнову диференціацію серед рядових членів. Тут, зауважує Б. Тимошук, «можна погодитись з етнографами, які прийшли до висновку, що живучість родових традицій в громаді перешкождала накопиченню приватних скарбів в руках однієї особи. Коли скарби накопичувалися, громадська думка вимагала їх

роздачі» [62, с. 157, рис. 25]. У тому ж аспекті можна розглядати й численні скарби, виявлені в Подніпров'ї. Як свідчить етнографія, скарби в слов'ян, що містять престижні, ритуальні речі і зброю, часто являли собою своєрідну форму відчуження майна, пов'язану з патлачеподібними інститутами [70, с. 245]. На нашу думку, нерівність та надлишковий продукт виникає тільки після завоювання та поневолення одного племені іншим та з впровадженням податків і зборів завоювником або державою.

Власність у слов'янських племен була обмежена і за кількістю її, і за видами, що і слід очікувати в народі, який веде землеробський і частково мисливський спосіб життя і вважає харчування основою своїх потреб. Оскільки роди та племена слов'ян у додержавний період не мали ні грошового обігу, ні прагнення до наживи, їхня власність, як і в ірокезів Америки, складалася з земельних наділів, фруктових садів, будинків, знарядь праці, зброї, одягу, речей домашнього вжитку, особистих прикрас, запасів зерна, звіриних шкур і тих різноманітних виробів, винаходять які змушувало їхнє життя. Жодна людина, наголошує Л. Морган, не могла отримати необмеженого права на володіння землею, тому що за племінними законами це право належало всім родам племені, але кожен міг брати для обробки стільки незайнятої землі, скільки йому було завгодно; і до того часу, поки він продовжував обробляти її, його право на володіння землею охоронялося і забезпечувалося [35, с. 173].

Свідчення наявності в слов'ян системи вождівства Я. Баран шукає в плануванні поселення Рашків I, де він намагається бачити підтвердження розмежування і фіксацію прямої та бічної

родинних ліній. А саму лінійну систему поселення розглядає як спосіб фіксації конічного клану, що лежить в основі протодержави – чіфдому [10, с. 147]. У дослідника протодержавність рухає слов'ян від первісного самоврядування до омріяної «цивілізації» та її вершини – Римської, Візантійської та московської імперій і міжнародного олігархату.

Але антсько-склавинські племена, що переселилися в V–VII ст. з української етнічної території на Балкани, ще в XIX ст. зберігали родоплемінні звичаї. Так, для сербів у віддалених від міст районах поділ родової громади на частини, відзначає Ф. Демелич, «вважався великим лихом – для них це найсумніша подія, яка могла б відбутись у їх житті». На думку дослідника, можна вважати, що сербський рід не визнавав за своїми членами приватного права на продукти їхньої праці та не дозволяв їм захоплювати хоч би яку частину родового майна. Сербське прислів'я говорить: «В яке місце не поведеш корову, вона завжди отелиться вдома» [18, с. 158].

У південнослов'янських країнах, відзначає М. Косвен, місцями зберігалися задруги, в яких закон колективної власності діяв з усією строгістю навіть у пізніші часи. І. Гешов описав одну болгарську задругу, яка у XIX ст. складалась із семи братів з їхніми дружинами та дітьми, всього з 35 осіб. З цих семи братів один очолював задругу, інший був священиком, третій – землеробом, четвертий – пастухом, п'ятий – мельником, шостий – корчмарем, сьомий – кравцем. Усе майно цих братів, за винятком одягу, було спільним, всі працювали на задругу. Навіть і священик всі свої доходи від здійснення треб, хрещення, вінчання та похорону мав вносити в загальну касу

здруги. Домакиня цієї здруги готувала їжу на всю родину, і всі 35 осіб годувались з одного казана [23, с. 57].

Племена, які оселилися на Балканському півострові в IV–V ст., на думку С. Лішева, частково «варварські» племена, в яких зберігався родовий лад. Е. Ліпшиц визнає, що в IV–V ст. на Балканах існували вільні слов'янські громади, які зберігали риси родового ладу і колективної родової власності [27, с. 78; 26, с. 135]. Яким би чином не збагатився член родової громади, він, відзначає Ф. Демелич, мав ділити свої прибутки зі своїм родом. Хто б не залишив для себе результати своєї праці, той би втратив повагу і був би вигнаний з роду. Загальна власність родини – це своєрідний талісман для серба; вкрасти звідти частинку – все одно що «відрубати собі руку». Отже, підсумовує дослідник, на приватну власність слов'яни дивились як на велике зло; приватна власність є, так би мовити, синонімом суспільного безладу, тому що фатальним чином породжує поділ родів та призводить до руйнування родоплемінного ладу [68, с. 260; 18, с. 159]. У слов'янських родових громадах про «надлишкову продукцію» та про «владу власності» вождів не могло бути й мови. Така соціальна реконструкція Я. Барана, на наш погляд, є помилковою.

Ми вважаємо, що роди згаданого вище склавинського поселення Рашків I управлялися на основі племінного звичаєвого права. Його найвищим органом було віче всіх дорослих родичів, де спільно вирішували основні питання господарського, суспільного та ідеологічного життя. При цьому, природно, особливий авторитет мали старійшини роду – найбільш впливові чоловіки. Вожді керували виробничою діяльністю родичів,

були на чолі роду під час військових зіткнень. Це і зрозуміло: влада обраного членами роду вождя завжди служила інтересам всього роду і, по суті, була лише конкретним, повсякденним втіленням влади самого роду. У римських племен вища посада рекса теж була виборною. Наявність і дія виборчого права в латинських родах у ті часи, коли вони вперше стали об'єктом історичного спостереження, дали Л. Моргану підстави для висновку, що посада вождя заміщала за допомогою обрання. Демократичні риси їх соціальної системи, що виявляються в багатьох випадках, були успадковані від родоплемінного ладу [40, с. 109; 34, с. 171].

Аналізуючи недатовану частину «Повісті минулих літ», Б. Рибаків дійшов висновку про існування східнослов'янських племінних союзів у VI ст. Саме до цього століття відноситься утворення військово-політичних союзів, які розпочали велике переселення слов'ян у Подунав'я і на Балкани. О. Сухобоков наголошує, що «тільки в умовах племінної організації можливе формування дружин, укладання військових союзів, участь у походах до кордонів Візантії. Висловлені міркування дають нам підставу говорити про сіверянські племена Лівобережної України з VI–VII ст., хоча є думка про ще глибшу давність їх історії (Г. Ловм'янський)» [58, с. 51–52; 48, с. 81–105].

Про рух на південь від Дністра слов'ян (антів і склавинів) свідчать поселення III–IV ст. культури карпатських курганів (Кодин II, Гореча, Рогізна під Чернівцями на Верхньому Пруті), де відкрито поодинокі підквадратні напівземлянки з піччю-кам'яною поряд з іншими, неслов'янськими, типами жител, у тому числі й наземними.

Слов'янські поселення з'являються в Попрутті в V ст. (Кодин I). Поселення Ботошани I за 70–80 км нижче Кодина на території Румунії [4, с. 86].

У Подунав'ї та на Балканах розселилися слов'яни з Подністров'я та Верхнього Попруття (склавини), а також з верхів'їв Південного Бугу та Середнього Дніпра (анти). Вони спустилися Прутом, Серетом та притоками Тиси й принесли в Подунав'я празькі й пеньківські типи кераміки і характерні квадратні житла. Потоки слов'ян, що спрямували свій рух уверх по Дунаю, принесли з собою кераміку празького типу. Про слов'ян у Нижньому Подунав'ї свідчать Певтінгерові таблиці – дорожня карта, що датується не пізніше ніж IV ст. н. е., а найбільш ймовірно – кінцем III ст. [4, с. 84, рис. 6; 37, с. 36–42]. Про давність переселень слов'ян-українців у Південну і Центральну Європу також свідчать виявлені археологами близько 5 тисяч пам'яток черняхівської культури IV–V ст. в Україні, Молдові та Румунії [31, с. 9, рис. 1.1].

3. Курнатовська, яка вивчала слов'янські пам'ятки Подунав'я та Балканського півострова, на погляд В. Барана, справедливо вважає, що домінуючими в цих регіонах стали слов'яни. Із слов'янами вона пов'язує чотирикутну напівземлянку з піччю-кам'яною, празькі і пеньківські типи ліпних горщиків, сковорідки, тілоспалення з величезного кладовища в Серету-Монтеору. До дакійського і дакороманського елементів вона відносить поодинокі напівземлянки з вогнищем, окремі форми ліпного посуду та гончарну кераміку, виокремлює також елементи візантійської кераміки і деякі вироби з металу. Таким чином, археологічні матеріали не тільки підтверджують, а й уточнюють дані писемних джерел, що

відносяться до слов'ян Північного Подунав'я. Вони дають можливість віднести початок заселення слов'янами цього регіону до гунського часу, не заперечуючи можливості їх інфільтрації на ці землі і в першій половині I тис. [5, с. 361; 76, с. 25–31].

Середина I тис., на думку В. Барана, – це особлива епоха в історії Євразії, коли під натиском кочовиків починають рухатися цілі племена і народи. Вона відома під назвою Великого переселення народів, рухи яких надійно засвідчує археологія. Зміни археологічних культур на історичній території слов'ян відображають динаміку, перегрупування і внутрішні зміни в середовищі слов'янських племен. Вони спостерігаються з рубежу нашої ери, коли слов'яни попадають у поле зору римських авторів, і тривають навіть у період слов'янської державності [4, с. 84].

Історичне значення Великого переселення народів, яке охопило слов'янські племена антів і склавинів черняхівської культури у IV–V ст. і VI–VII ст., полягає в тому, що воно започаткувало поділ слов'ян-українців на ті племінні групи, які залежно від історичних обставин заклали основи процесів формування сучасних слов'янських народів. Склавини, підкреслює В. Баран, представлені празько-корчацькою культурою, стали не тільки предками українського народу, а й склали основний компонент предків словаків, моравів, чехів та українсько-польського населення в Верхньому Повісленні. Поляки середньої та північної частини сучасної Польщі мають окремі історичні витоки, що сягають дзедзіцької культури. Змішані антсько-склавинські племена дали сіверян – предків лівобережних українців [4, с. 84]. Та частина

Рис. 1. Карта пам'яток племен антів і склавинів черняхівської культури Б. Магомедова з нашими доповненнями напрямків їх руху під час великого переселення в Подунав'я і на Балкани.

ПК - пшеворська культура; VK - вельбарська культура;

KK - київська культура; KKK - культура карпатських курганів.

Умовні позначення: а - найважливіші черняхівські пам'ятки; б - античні міста;

в - межі ареалів археологічних культур; г - кордон Римської імперії в IV ст.;

г - напрямки руху антів і склавинів

антів, що принесла з собою пенківську культуру на Балкани, стала основою болгарської, сербської, хорватської та інших племінних груп південних слов'ян. Предками білорусів та слов'ян московії були племена Верхнього Подніпров'я, представлені в III–IV ст. київською, а в V–VII ст. – колочинською культурами [4, с. 90].

Висновки В. Барана підтверджуються етнографічними дослідженнями килимарства українського народу і народів Балкан та Карпат В. Щербаківського, який пише: «Головна особливість українських килимів полягала в тім, що вони були однаково оздоблені з обох боків, власне, в залежності від самої техніки проплітання барвних

ниток на вертикальній нитяній основі. Ця особливість, як і сама орнаментация українських килимів, є спільна для українських, польських, румунських і балкано-слов'янських килимів. Росія зовсім не знає народних сільських килимів, а в Польщі вони з'явилися пізніше, ніж в Україні. На українській території килими і, власне, орнаментовані однаково на обидва боки, на думку етноархеолога, були відомі в глибокій давнині, у всякому разі в готський період їх використовували дуже широко в Україні, як про це свідчать історичні джерела» [74, с. 166].

Є істотна різниця в процесах етногенезу, звертає увагу В. Петров, які відбувалися за доби римського світового панування в межах і поза межами римського лімесу. З цього визнання треба починати. Це внесе ясність в історичну ситуацію, що склалася для варварського світу, коли імперський Рим самовладно, гноблячи, на власний розсуд визначив долю народів у всіх країнах басейну Середземного моря. В цих країнах, зокрема в Італії, Галлії, Іспанії, Африці, і так само на Балканах, скрізь, де Рим здійснив своє панування, були нівельовані всі національні відмінності. Вони зникли. «Уже не існувало більше галлів, іберів, лігурів, нориків – всі вони стали римлянами», «новоспечене римське громадянство не виражало ніякої національності, а було лише виявом відсутності національності» [41, с. 197; 19, с. 115].

Гнізда поселень антсько-склавинських племен черняхівської культури

Племена черняхівської культури в межах України та Молдови М. Брайчевським розділені на кілька груп. Виразно

виділяються, зокрема, такі ареали: а) Середня Наддніпрянина, б) Побужжя, в) Середня Наддністрянщина, г) Волинь, г) Молдова, д) Прикарпаття. Скупчення знахідок показують більш залюднені райони, зайняті певними племінними групами (їх шість), а маргінальні землі між ними справді відзначаються меншою густиною заселення [11, с. 47; 34, с. 9–83; 55, карта 1].

Для племен венедів, антів та склавинів української етнічної території в I тис., підкреслюють О. Приходнюк та Р. Терпиловський, типовим є розташування населених пунктів «гніздами» на відстані 0,5–2 км між окремими невеликими поселеннями. Причини існування «гнізд» зазвичай бачать у соціальних відносинах тих груп населення, які залишили їх [44, с. 429]. Гніздо родових поселень займало територію, де розміщувалось плем'я. Така думка В. Мавродіна, І. Фроянова підтверджується одним важливим фактом: скупчення селищ (гніздо) відокремлювалось від інших гнізд незаселеною смугою в 20–30 км, а іноді сотнею кілометрів і більше [30, с. 131].

Серед пам'яток антів черняхівської культури на теренах Полтавської області найбільшу частку складають селища з площею від 0,5–2 до кількох десятків гектарів. Такі селища тягнуться неширокими (40–50 м) смугами уздовж річки або струмка. Система розселення вздовж водних артерій у районах демонструє «ланцюжки» селищ, розташованих на незначній (1–2 км) відстані одне від одного. Розташування як окремих поселенських пам'яток, так і їхніх груп залежить від ступеня розвинутої водних артерій, утворюючи в місцях з розгалуженою балковою системою «кущі» – гнізда поселень [1, с. 19–20].

Гніздо поселень, відзначає Р. Терпиловський, кожне з яких належало одній великій родині, утворювало таку ж громадську одиницю, як і велике селище типу Почепа або Оболоні, тобто клан (рід). При цьому слід мати на увазі, слушно підкреслює дослідник, що поселення в гнізді можуть виявитися різночасовими і тому потребують проведення додаткових широкомасштабних розкопок [61, с. 85, рис. 84.1].

У літературі триває дискусія про те, чи анти та склавини – це пізніші племінні утворення, які виникли в результаті поділу венеців на дві частини з новими найменуваннями, чи це тричленний поділ слов'ян, який виникає в надрах венецького союзу. В. Баран схильний підтримати другу точку зору. Вона узгоджується з новими археологічними джерелами, які уже в першій половині I тис. н. е. відображають кілька племінних груп слов'янського населення на території України. Останні представлені такими пам'ятками, як волинсько-подільські та пізньозарубинецькі I – початку III ст. н. е., київська та частина черняхівської культури III – початку V ст. Цей поділ у більш завершеній формі зберігається і в VI ст., коли візантійські джерела фіксують, крім венеців, слов'янські племена антів та склавинів [9, с. 18; 39, с. 5–106].

Йордан про це пише: «На безмежних просторах розташувалося багатолюдне плем'я венеців. Хоч їхні назви тепер міняються відповідно до різних родів та місцевостей, все ж переважно вони називаються склавинами та антами... Анти, сильніші з них, поширюються від Данастра до Данапра, там, де Понтійське море утворює вигин». За даними Маврикія, зауважує В. Баран, ці племена населяли суміжні території: «Місцевості,

зайняті склавинами та антами, розташовані вздовж рік, і вони так співвідносяться між собою, що між ними немає настільки великої відстані, щоб про неї варто було згадувати... Племена склавинів та антів подібні за своїм способом життя, за своїми звичаями, своєю любов'ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства» [9, с. 18; 21, с. 71–72; 51, с. 369, 377].

В. Баран слушно припускає, що поділ територій між племенами антів, склавинів і венеців почався не в VI ст., а значно раніше, принаймні в IV ст. У VI–VII ст. він був завершений. Археологічні дослідження черняхівської культури останніх десятиліть показали, що пеньківські пам'ятки, які займали регіони, де Йордан розміщує племена антів, та прасько-корчацькі, де жили склавини, постають як дві окремі культури вже в середині V ст. Тобто антські та склавинські племена в V ст. відрізнялися за характером матеріальної культури [9, с. 18; 21, с. 115].

У кінці IV ст. перестає існувати вельбарська культура готів, культури ж черняхівська, карпатських курганів та київська продовжують існувати в V ст., утримуючи основним своїм ядром слов'янський компонент [15, с. 330]. Підтримка антів гунами в кінці IV ст., на погляд В. Войнаровського, змусила остготів покинути причорноморські землі й відійти на захід, влившись у боротьбу варварських народів з Римом. В середині V ст., під тиском гунів (451 р. – битва на Каталаунських полях), Західна Римська імперія гине. Зі смертю Аттила 453 р. й битви на р. Недао 454 р. розпадається величезна держава гунів з центром на Середньому Дунаї. Провідною силою в Східній Європі з середини V ст. стають

слов'яни-праукраїнці. Гунська ж навала і відхід готів відкрили їм шлях до колонізації просторів Центральної Європи до Ельби та Дунаю [15, с. 330].

Падіння Римської імперії в V ст., завершення сприятливих для слов'ян «тройнових століть», зміна в степах іранських кочівників тюрками – все це, на погляд Б. Рибаківа, призвело до нового падіння культури і до нового (цього разу останнього) відродження слов'янської єдності, що виразилося в широкому розповсюдженні в старих тшинецько-пшеворо-зарубинецьких рамках останньої загальнослов'янської культури празького типу. Далі відбулося велике розселення слов'ян [49, с. 228].

У Сарматії в III–IV ст. географ М. Гераклейський нарахував 56 народів – слов'янських племен «Венедів за Карпатами», відзначає П. Шафарик [73, с. 207–208]. Із раніше нами закартографованих на Поліссі від витоків Прип'яті до Дону можемо нарахувати майже вдвічі більше – 109 племен венедів. У тому числі – 50 племен пізньозарубинецької культури на теренах Білорусі [66, рис. 1, табл. 1], 39 племен пізньозарубинецької і київської культур в Україні та 20 – в рф [66а, рис. 1, табл. 1].

На території розташування поселень черняхівської культури розвиток племінної організації в антів та склавинів фіксується Йорданом з кінця IV – початку V ст. Готи втратили вождя племен антів Божа і 70 його вождів. На погляд О. Приходнюка і Р. Терпиловського, малися на увазі вожді 70 антсько-склавинських племен. Їхня поразка мала тимчасовий характер і не зупинила консолідаційних процесів у слов'янському суспільстві, про що красномовно свідчить поява союзів племен у VI–VII ст. [44, с. 430].

Очевидно, що племен анто-склавинів було не 70, а значно більше.

Давньослов'янське плем'я являло собою об'єднання невеликих родових громад, для яких характерна єдність культури. На всій давньоруській рівнині таких племен, назви яких вже забуті, на думку Б. Рибаківа, було 100–200. Кожне з цих племен для вирішення важливих питань збирало народні збори (віче) [50, с. 246]. Наше картографування черняхівських племінних гнізд III – початку V ст. показало, що давньослов'янських племен було значно більше. Всіх разом із доступних на цьому етапі джерел на Лівобережжі і Правобережжі нам вдалося локалізувати 394 племені. Тільки на Подніпров'ї та Лівобережній Україні – 209 племінних гнізд поселень антів (Рис. 2, табл. I–IV), у тому числі на Київщині – 80; на Сумщині і Чернігівщині – 27; на Полтавщині – 58; Харківщині і Дніпропетрощині – 30; на Курщині і Білгородщині – 14. На Правобережній Україні локалізовано 185 племінних гнізд поселень (Рис. 3, табл. V–VI), у тому числі на Вінниччині – 116 антів; Івано-Франківщині, Чернівеччині, Львівщині, Волині, Рівненщині, Тернопільщині – 69 склавинів.

Крім незначної частини готів, які зникають у кінці IV ст. [15, с. 330], із 394 племен основна кількість – понад 300 закартографованих племен – може бути віднесена до антів. Про це свідчить велика кількість їхніх предків – венедів зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. (178 племен) та їхніх нащадків – антів та склавинів, які під час великого розселення V–VII ст. з'являються в Подунав'ї, в глибинних районах Балканського півострова – на півдні; на заході – доходять до Ельби та Балтійського узбережжя (Рис. 1); на північному сході

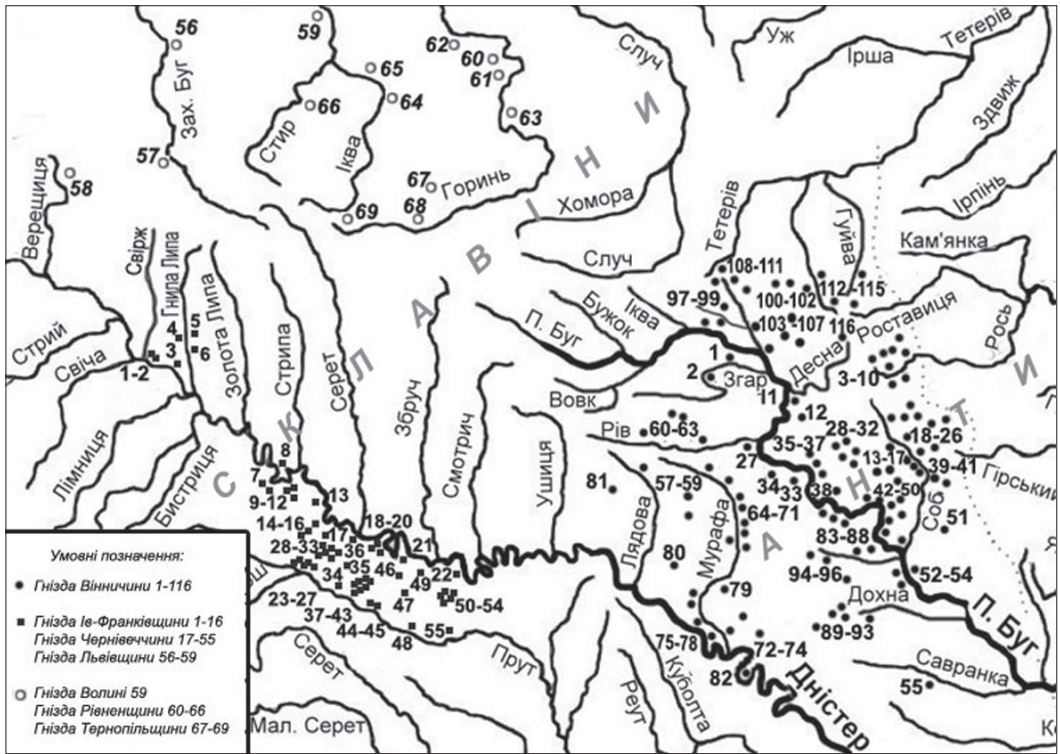

Рис. 2. Гнізда поселень племен антив і склавинів черняхівської культури від Південного Бугу до Дніпра (Вінницька обл. - табл. V; Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Львівська, Волинська, Рівненська обл. - табл. VI)

заселяють верхів'я Дону і Волги. У другій половині I тис., підкреслює В. Баран, «розселення слов'ян досягло таких розмірів, що вони стали однією з основних груп, які формували етнічну карту ранньосередньовічної Європи» [6, с. 130].

Різноетнічним було населення римської провінції Дакії, де відомі римсько-візантійські міста і фортеці, пам'ятки карпо-дакійських племен, сарматів, а також черняхівські пам'ятки, що відображають часткове розселення черняхівців у Нижнє Подунав'я. Згадані області за складом населення відрізнялись від Середнього Подніпров'я та Верхнього і Середнього Подністрів'я [54, с. 45; 71, с. 167; 45; 12].

З рухом слов'янських племен пов'язана поява етулійської групи пам'яток III–IV ст. у Буджацькому степу на території Молдови, в Моравії – пам'яток злехівського, а в Словаччині – пряшівського типів. Близькі пам'ятки IV–V ст. відкриті і в придунайській частині Сербії. Однак усі помічені пересування слов'янських племен були початком міграційних хвиль. Велике розселення слов'ян за межі прабатьківщини розвинулося в ранньому середньовіччі, нерідко шляхами, започаткованими в римський період [9, с. 80]. Ще раніше, в IV–V ст., мало місце проникнення слов'янських племен на територію Словаччини (пам'ятки Прешовського типу)

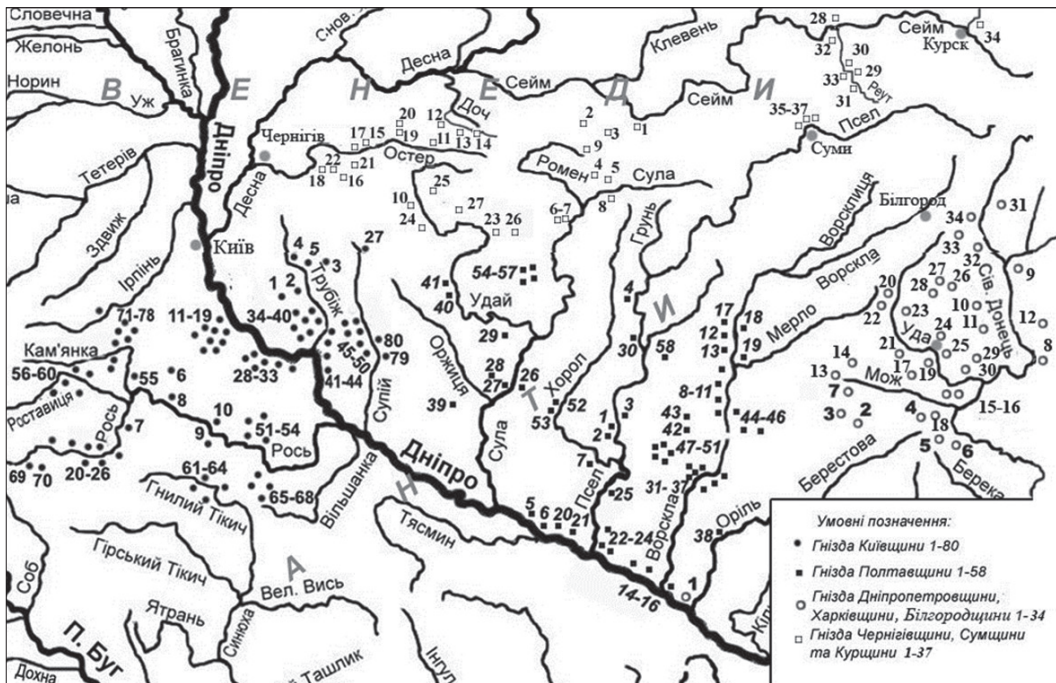

Рис. 3. Гнізда поселень племен антів черняхівської культури від Дніпра до Сіверського Дінця

(Київщина - табл. I; Сумщина, Чернігівщина, Курщина - табл. II; Полтавщина - табл. III; Дніпропетровщина, Харківщина, Білгородщина - табл. IV)

та на південний схід Паннонії [60, с. 428, рис. 3]. В. Баран простежує рух слов'ян: «Склавини – племена слов'янської частини черняхівської культури (III – перша половина V ст.) та їхні нащадки – племена празько-корчацької культури (друга половина V–VII ст.) зайняли середній та верхній Дунай і межиріччя Ельби та Зале. Анти – племена пеньківської культури – прийшли в Нижнє Подунав'я та на Балкани» [6, с. 130] (Рис. 1). Але не всі анти і склавини покинули землі своїх предків. У попередньому дослідженні в період V–VII ст. нами було локалізовано розвідану на той час археологами частину племінних гнізд поселень, з них – 14 племен антів пеньківської та 20 племен склавинів празько-корчацької культури [68, с. 209–210, табл. 4а, 4б].

Дослідження археологів підтверджуються даними лінгвістики. Саме в районах стику волинсько-подільської, пізньозарубинецької, а потім київської і черняхівської культур між Прип'яттю і Середнім Дністром, верхів'ям Дністра і Вісли лежить суцільний пласт слов'янських гідронімів. Ці процеси підтверджують і дані антропології. Водночас висновки, що впливають з археологічних, лінгвістичних та антропологічних досліджень, узгоджуються з писемними відомостями римських авторів I–II ст. і візантійських істориків VI ст. Вони досить чітко зафіксували слов'ян у римський час на схід від Вісли, а в ранньому середньовіччі – на значно ширшій території, що охоплювала басейни Дніпра, Дністра і Дунаю,

а на заході – Вісли і Одри [9, с. 78; 52, с. 175–201].

Відомо, що Лівобережна Україна в географічному відношенні представлена трьома ландшафтними зонами, які включають Полісся (басейни Десни і пониззя Сейму), Лісостеп (басейни Сули, Ворскли, Псла і верхньої течії Сіверського Дінця), а також велику Степову зону (в даному випадку район середньої течії Сіверського Дінця та Орелі). Всі ці зони нерівнозначні за своїми ґрунтово-кліматичними умовами. Проте пам'ятки

другої і третьої чверті I тис. виявляють певну і стійку одноманітність на всій території їх поширення, що, безсумнівно, відображає стабільну етнічну спільність, у якій ми вбачаємо давніх слов'ян [59, с. 128]. У V ст. фіксується і своєрідний анклав за участю слов'янського населення на Верхньому Дону (Зам'ятино, ряд комплексів з III Чертовицького городища та ін.), що склався, можливо, на основі місцевого венедо-черняхівського субстрату і північних (мощинських, д'яківських) племен [61, с. 95].

Гнізда поселень племен антив черняхівської культури III – поч. V ст. (Рис. 2)

Київська область					Таблиця I
№ гнізда	Населений пункт гнізда	Район (до 2020 р.)	К-ть посел.	Джерело	Річка
1	Волощинівка	Баришівський	2	[33, карта 5.3,4; с. 14]	Трубіж
2	Поділля	Баришівський	3	[33, к. 5.11-13; с. 15]	Трубіж
3	Недра	Баришівський	2	[33, к. 5.9,10; с. 15]	Недра
4	Селище	Баришівський	4	[33, к. 5.14-17; с. 17]	Трубіж
5	Хлопків	Баришівський	3	[33, к. 5.18-20; с. 17-18]	Трубіж
6	Макіївка	Білоцерківський	3	[33, к.7. 23-25; с. 19]	Красна
7	Пилипча	Білоцерківський	4	[33, к.7. 27-30; с. 20]	Рось
8	Чепилівка	Білоцерківський	3	[33, к.7. 33-35; с. 20]	Узин
9	Медвин	Богуславський	2	[33, к.8. 43-44; с. 22]	Хоробра
10	Мисайлівка	Богуславський	2	[33, к.8. 45-46; с. 22]	Рось
11	Баракти	Васильківський	6	[33, к.3. 47-52; с. 23]	Стугна
12	Васильків	Васильківський	4	[33, к.3. 53-56; с. 25]	Стугна
13	В. Бугаївка	Васильківський	3	[33, к.3. 58-60; с. 25-26]	Стугна
14	В. Вільшанка	Васильківський	6	[33, к.3. 62-67; с. 27]	Раківка
15	В. Солтанівка	Васильківський	4	[33, к.3. 68-71; с. 27-28]	Стугна
16	Гребінки	Васильківський	5	[33, к.3. 73-77; с. 29]	Протока
17	Мала Солтанівка	Васильківський	3	[33, к.3. 79-81; с. 31]	Стугна
18	Погреби	Васильківський	2	[33, к.3. 83-84; с. 31]	Стугна
19	Тростинка	Васильківський	3	[33, к.3. 86-88; с. 32]	Раківка
20	Березна	Володарський	5	[33, к.6. 89-93; с. 33]	Рось

21	Володарка, Логвин	Володарський	4	[33, к.6. 94-95,109-111; с. 33]	Рось
22	Завадівка	Володарський	4	[33, к.6. 97, 99-101; с. 34]	Рось
23	Косівка	Володарський	3	[33, к.6. 103-105; с. 34- 35]	Рось
24	Лихачівка, Матвіїха	Володарський	4	[33, к.6. 106-107,114- 115; с. 35-36]	Торч
25	Мармуліївка, Кошів	Володарський	4	[33, к.6. 112-113, 364- 365; с. 35,84]	Рось
26	Тарган, Пархомівка	Володарський	6	[33, к.6. 117, 120-124; с. 36-37]	Тарган
27	М. Супоївка	Згурівський	2	[33, к.5. 127-128; с. 38]	М.Супій
28	Гребені	Обухівський	3	[33, к.8. 130-132; с. 39]	Дніпро
29	Ржищів	Обухівський	4	[33, к.8. 134-137; с. 39-41]	Дніпро
30	Черняхів	Обухівський	6	[33, к.8. 143-148; с. 42]	Бобрися
31	Жуківці	Обухівський	2	[33, к.4. 166-167; с. 48]	Бобрися
32	Копачів	Обухівський	2	[33, к.4. 169, 170; с. 48]	Стugna
33	Красна Слобідка	Обухівський	5	[33, к.4. 171-175; с. 48-49]	Красна
34	Пристроми	Переяславський	4	[33, к.5. 243-246; с. 62]	Трубіж
35	Веселе, Стовп'яги	Переяславський	4	[33, к.5. 186-187; с. 51, 65]	Булатиця
36	Переяслав	Переяславський	5	[33, к.5. 230-232, 234- 235; с. 60]	Трубіж
37	Гайшин, Гребля, Чирське	Переяславський	6	[33, к.5. 197-198, 202, 203, 271, 272; с. 53, 54, 67]	Трубіж
38	Єрківці	Переяславський	4	[33, к.5. 212-215; с. 55- 56]	Булатиця
39	Дем'яці, Харківці	Переяславський	5	[33, к.5. 205-206,261- 263; с. 54,55]	Альга
40	Мазинка	Переяславський	2	[33, к.5. 223-224; с. 57]	Альга
41	В. Каратуль	Переяславський	2	[33, к.5. 184-185; с. 51]	Гнилка / Броварка
42	Вінинці, М.Каратуль, Воскресенське	Переяславський	7	[33, к.5. 190- 191,194,195,225-227; с. 52, 53,58]	Броварка
43	Циблі	Переяславський	6	[33, к.5. 265-270; с. 66- 67]	Дніпро
44	Комарівка / затоплене	Переяславський	2	[33, к.5. 220-221; с. 57]	Дніпро
45	Горбані	Переяславський	2	[33, к.5. 200-201; с. 54]	Супій
46	Помоклі	Переяславський	4	[33, к.5. 239-242; с. 61- 62]	Гнилка

47	Жовтневе / Студеники	Переяславський	2	[33, к.5. 216-217; с. 56]	Трубіж
48	Радянське, Сомова долина	Переяславський	4	[33, к.5. 247-250; с. 62]	Сага
49	Соснова	Переяславський	5	[33, к.5. 252-256; с. 63-65]	Сага
50	Дениси, Положаї	Переяславський	5	[33, к.5. 208-210, 237-238; с. 55, 61]	Супій
51	Житні Гори, Мовчанівка	Рокитнянський	6	[33, к.7. 274-279; с. 68]	Рокита
52	Ольшаниця	Рокитнянський	7	[33, к.7. 281-287; с. 69]	Горохуватка
53	Синява	Рокитнянський	2	[33, к.7. 293-294; с. 70]	Рось
54	Телешівка	Рокитнянський	2	[33, к.7. 296-297; с. 72]	Горохуватка
55	Безугляки	Сквирський	2	[33, к.6. 302-303; с. 73]	Кам'янка
56	Антонів	Сквирський	3	[33, к.6. 299-301; с. 73]	Березанка
57	Буки	Сквирський	2	[33, к.6. 304-305; с. 73]	Роставиця
58	Домантівка, Ями	Сквирський	5	[33, к.6. 307-308, 321-323; с. 74-76]	Домантівка
59	Дулицьке, Табарів	Сквирський	4	[33, к.6. 309-310, 318-319; с. 74-75]	Роставиця
60	Сквира, Кам'яна Гребля	Сквирський	3	[33, к.6. 311, 316-317; с. 74-75]	Сквира
61	Антонівка	Ставищенський	4	[33, к.6. 324-327; с. 77]	Гнил. Тікич
62	Бесідка	Ставищенський	3	[33, к.6. 328-330; с. 77]	Красавка
63	Винарівка, Вишківське	Ставищенський	4	[33, к.6. 331, 334; с. 77-78]	Гнил. Тікич
64	Розкішна	Ставищенський	4	[33, к.6. 336-339; с. 78]	Гнил. Тікич
65	Круті Горби, Маковецьке	Таращанський	5	[33, к.7. 344-347, 349; с. 80-81]	Боярка
66	Плоске, Петровське	Таращанський	4	[33, к.7. 350-353; с. 81-82]	Цецилія
67	Селиха	Таращанський	4	[33, к.7. 354-357; с. 82]	Рось
68	Северинівка	Таращанський	2	[33, к.7. 358-359; с. 82-83]	Насташка
69	Дзвеняче	Тетіївський	2	[33, к.6. 361-362; с. 84]	Роська
70	Тетіїв	Тетіївський	3	[33, к.6. 370-372; с. 85]	Роська
71	В. Мотовилівка, Оленівка	Фастівський	6	[33, к.3. 373-374, 396-399; с. 86, 93]	Стугна
72	В. Снітинка	Фастівський	6	[33, к.3. 375-380; с. 88]	Снітка
73	Дідівщина	Фастівський	2	[33, к.3. 382-383; с. 90]	Ірпінь
74	Коціївка	Фастівський	3	[33, к.3. 385-387; с. 90]	Унава
75	Малополовецьке	Фастівський	3	[33, к.3. 389-391; с. 91]	Собот
76	Мотовилівська Слободка	Фастівський	4	[33, к.3. 392-395; с. 91-93]	Стугна

77	Триліси	Фастівський	2	[33, к.3. 402-403; с. 94]	Кам'янка
78	Фастів	Фастівський	3	[33, к.3. 404-406; с. 94-95]	Унава
79	Капустинці	Яготинський	2	[33, к.5. 411-412; с. 96]	Супій
80	Панфили, Нечипорівка	Яготинський	3	[33, к.5. 414-416; с. 97]	Супій
Сумська область					<i>Таблиця II</i>
1	Білопілля 1,2	Сумський	2	[28, рис. 61.53,54]	Вир
2	Посьолок	Конотопський	2	[28, рис. 61.60, 61]	Єзуч
3	Духанівка	Конотопський	4	[28, рис. 61.104-107]	Щимля
4	Томашівка 1-3	Недригайлівський	3	[28, рис. 62.28-30]	Бишкін (Сула)
5	Беседівка, Гринівка, Якименки	Недригайлівський	6	[28, рис. 62.31-34, 116-117]	Бишкін
6	Артюхівка	Роменський	4	[28, рис. 62.36-38, 41]	Сула
7	Дубнина, Хоминці	Роменський	4	[28, рис. 62.39-40,42,43]	Локня
8	Коровинці	Недригайлівський	2	[28, рис. 62.50-51]	Сула
9	Воскресенка	Роменський	2	[28, рис. 62.71-72]	Куриця-Терн
Чернігівська область					
10	Світанок 1,2	Ніжинський	2	[28, рис. 62.82-83]	Удай
11	Плиски	Борзнянський	2	[28, рис. 61.5,6]	Остер
12	Борзна 1,2,3	Борзнянський	3	[28, рис. 61. 7-9]	Борзна
13	Миколаївка	Борзнянський	3	[28, рис. 61.10-12]	Борзна
14	Острів 1,2	Борзнянський	2	[28, рис. 61.13,14]	Борзна
15	Березанка 2,3	Ніжинський	2	[28, рис. 61.15,16]	Остер
16	Данина 1,2	Ніжинський	2	[28, рис. 61.17,18]	Остер
17	Липів Ріг	Ніжинський	3	[28, рис. 61.29-31]	Остер
18	Носівка 1,4,5	Носівський	3	[28, рис. 61.24-26]	Остер
19	Печі 1,2,3	Борзнянський	3	[28, рис. 61.29-31]	Остер
20	Хороше Озеро	Борзнянський	2	[28, рис. 61.32-33]	Остер
21	Талалаївка 1,2,3	Ніжинський	3	[28, рис. 61.34-36]	Остер
22	Дослідне	Носівський	3	[28, рис. 61.37-39]	Носовочка
23	Поділ 1,2	Срібнянський	3	[28, рис. 62.19-21]	Лисогір/ Сула
24	Мала Дівиця	Прилуцький	4	[28, рис. 62.84-87]	Удай
25	Ічня 1,2	Ічнянський	2	[28, рис. 62.88-89]	Іченька
26	Скибівщина	Срібнянський	3	[28, рис. 62.90-92]	Галка/ Лисогір
27	Щурівка	Ічнянський	2	[28, рис. 62.111-112]	Смош
Курська область					
28	Глушково	Курчатівський	2	[28, рис. 61.42-43]	Сейм

29	Афросимівка	Медвенський	2	[28, рис. 61.75,76]	Реут
30	Мальцево	Медвенський	3	[28, рис. 61.79-81]	Реут
31	Самсоново	Медвенський	2	[28, рис. 61.84,85]	Реут
32	Чаплі	Курчатівський	2	[28, рис. 61.86,87]	Реут
33	Любимівка	Кореневський	4	[28, рис. 61.91-94]	Реут
34	Кудиярова Гора	Курський	3	[28, рис. 61.99-101]	Тускар
35	Нижня Парова 1, 2	Суджанський	2	[28, рис. 63.99,100]	Суджа
36	Кукуй 1, 2	Суджанський	3	[28, рис. 63.96, 97, 101]	Суджа
37	Видрін 1, 3	Суджанський	2	[28, рис. 63.105,106]	Суджа
Полтавська область					Таблиця III
1	Балаклія, Писарівщина	Великобагачанський	2	[1, рис.55. 1, 10; с. 27]	Псел
2	Запсілля, Остап'є	Великобагачанський	2	[1, рис.55. 6, 9; с. 28]	Псел
3	Білоцерківка, Коноплянка	Великобагачанський	3	[1, рис.55. 2, 3, 7; с. 27- 28]	Псел
4	Рашківка	Гадяцький	5	[1, рис.55. 13-17; с. 30- 31]	Псел
5	Васьківка, Ка- гамлик	Глобинський	2	[1, рис.55. 19, 28; с. 32, 34]	Дніпро
6	Градиськ	Глобинський	2	[1, рис.55. 21, 22; с. 32]	Дніпро
7	Іванове селище, Петрівка	Глобинський	3	[1, рис.55. 26, 27, 33; с. 34, 35]	Хорол
8	Василівка	Диканський	3	[1, рис.55. 39-41; с. 37]	Серед. Говт- ва
9	Кратова Говтва, Онацьки	Диканський	3	[1, рис.55. 45-47; с. 38]	Серед. Говт- ва
10	Федорівка	Диканський	2	[1, рис.55. 43-44; с. 38]	Серед. Говт- ва
11	Петренки	Диканський	2	[1, рис.55. 48-49; с. 39]	Серед. Говт- ва
12	Лазьки	Зіньківський	3	[1, рис.55. 53-55; с. 42]	
13	Опішня	Зіньківський	8	[1, рис.55. 57-64; с. 43- 44]	Серед. Говт- ва
14	Григоро-Брига- дирівка	Кобеляцький	3	[1, рис.55. 76, 78, 79; с. 49]	Дніпро
15	Кишеньки	Кобеляцький	4	[1, рис.55. 80-83; с. 49]	Ворскла
16	Придніпров- ське (Радян- ське)	Кобеляцький	3	[1, рис.55. 89-91; с. 50- 51]	Дніпро
17	Більськ	Котелевський	7	[1, рис.55. 99-105; с. 54]	Суша Грунь

18	Котельва	Котелевський	4	[1, рис.55. 106-109; с. 56]	Котельва
19	Мала Рублівка	Котелевський	4	[1, рис.55. 110-113; с. 56-57]	Мерло
20	Недогарки	Кременчуцький	5	[1, рис.55.140-141,144- 146; с.62-63]	Дніпро
21	Чечельва	Кременчуцький	3	[1, рис.55. 150-152; с. 63-64]	Дніпро
22	Горішні Плавні	Кременчуцький	3	[1, рис.55. 122-124; с. 59]	Дніпро
23	Дмитрівка	Кременчуцький	8	[1, рис.55. 125-132; с. 60]	Псел
24	Кам'яні Потоки	Кременчуцький	2	[1, рис.55. 133-134; с. 66-61]	Дніпро
25	Василенки, Радієвка	Кременчуцький	5	[1, рис.55. 118-121, 147; с. 58-59]	Рудька
26	Войниха, Засу- ля, Солониця	Лубенський	5	[1, рис. 55. 161, 163, 164, 178, 179; с. 67-68]	Сула
27	Мацківці	Лубенський	2	[1, рис.55. 170-171; с. 69]	Сліпорід
28	Михнівці, П'ятигірці	Лубенський	3	[1, рис.55. 172, 175, 176; с. 69-70]	Сліпорід
29	Калайдинці, Клепачі	Лубенський	2	[1, рис.55. 165-166; с. 68]	
30	Великі Сорочинці	Миргородський	2	[1, рис.55. 186-187; с. 73]	Псел
31	Вісичі	Новосанжарський	4	[1, рис.55. 192-195; с. 75]	Ворскла
32	Колюсівка	Новосанжарський	2	[1, рис.55. 200-201; с. 76]	Ворскла
33	Кунцеве, Ганжі	Новосанжарський	4	[1, рис.55.196-197, 202- 203; с. 75-76]	Ворскла
34	Старі Санжари	Новосанжарський	8	[1, рис.55. 217-224; с. 78-80]	Ворскла
35	Нові Санжари	Новосанжарський	3	[1, рис.55. 208-210; с. 77]	Ворскла
36	Писарівка	Новосанжарський	2	[1, рис.55. 212-213; с. 77-78]	Тагамлик
37	Пристанційне	Новосанжарський	3	[1, рис.55. 214-216; с. 78]	Тагамлик
38	Ливенське	Новосанжарський	2	[1, рис.55. 205-206; с. 76-77]	Оріль
39	Ворониці	Оржицький	2	[1, рис.55. 227-228; с. 81]	Сліпорід
40	Березова Рудка, Вечірки	Пирятинський	4	[1, рис.55. 234-236, 240; с. 83-84]	Перевід

41	Грабарівка, Давидівка	Пирятинський	3	[1, рис.55. 241-243; с. 85]	Руда
42	Абазівка, Лав- рики, Корпусі	Полтавський	4	[1, рис. 55. 247-248, 258, 260; с. 86-88]	Полузір'я
43	Андріївка, Зорівка	Полтавський	3	[1, рис. 55. 249, 256, 257; с. 86]	Полузір'я
44	Залізничне, Вакулинці	Полтавський	2	[1, рис.55. 255,265; с. 89]	Ворскла
45	Дудникове, Степанівка	Полтавський	3	[1, рис.55. 254, 278, 279; с. 87, 91, 92]	Коломак
46	Макухівка	Полтавський	2	[1, рис. 55. 263, 264; с. 88]	Коломак
47	Сердюки	Полтавський	2	[1, рис. 55. 276-277; с. 91]	Полузір'я
48	Браїлки, Левенцівка	Решетилівський	3	[1, рис. 55. 286, 293- 294; с. 93-94]	Полузір'я
49	Долина	Решетилівський	3	[1, рис. 55. 288-290; с. 93-94]	Вільхова Говтва
50	Литвинівка, Шкурупіївка	Решетилівський	2	[1, рис.55. 295, 309; с. 94, 96]	Вільхова Говтва
51	Прокопівка	Решетилівський	2	[1, рис.55. 302, 309; с. 95]	Говтва
52	Глибока Долина	Хорольський	4	[1, рис.55. 312-317; с. 98]	Глибока
53	Петракіївка	Хорольський	4	[1, рис.55. 320-323; с. 99]	Кутуртиха
54	Богодарівка	Чорнухинський	2	[1, рис.55. 330-331; с. 101]	Суха Лохвиця
55	Ковалі, Пізняки	Чорнухинський	3	[1, рис.55. 337, 338, 343; с. 102]	Многа
56	Луговики, Зубни	Чорнухинський	3	[1, рис.55. 332, 339, 340; с. 103]	Многа
57	Нехристівка	Чорнухинський	2	[1, рис.55. 341-342; с. 103]	Многа
58	Пришиб	Шишацький	2	[1, рис.55. 352-353; с. 108]	Говтва
Дніпропетровська область					Таблиця IV
1	Орлик, Радянське	Петриківський	2	[29, рис. 1.1,14; с.59]	Оріль
Харківська область					
2	Різдвяне, Ви- шневе	Валківський	2	[29, рис. 1. 25-26; с. 59]	Орчик
3	Благодатне, Михайлівка	Валківський	2	[29, рис. 1. 27-28; с. 59]	Орчик

4	Джгун, Першотравневе	Зміївський	3	[29, рис. 1.15-16; с. 59; 5, рис. 66. 34,35; с. 269]	Джгун
5	Западня, Новоберезьке	Зміївський	2	[29, рис. 1. 9, 32; с.59]	Гомільша
6	Суха Гомільша, Нижній Бикшин	Зміївський	2	[29, рис. 1. 11, 20; с. 59]	Гомільша
7	Сніжків, Заміське	Валківський	3	[29, рис. 1. 5, 6; с. 59; 5, рис. 66. 59-62; с. 269]	Мож
8	Маринчино 1,2	Печенізький	2	[28, рис. 66. 8, 9; с. 269]	Сів. Донець
9	Новоданилівка 1,2	Вовчанський	2	[28, рис. 66. 11,12; с. 269]	Сів. Донець
10	Перемога 1,2	Вовчанський	2	[28, рис. 66. 25,26; с. 269]	Велика Бабка
11	Федорівка 2,3	Вовчанський	2	[28, рис. 66. 28,29; с. 269]	Велика Бабка
12	Голубівка 1,2	Великобурлуцький	2	[28, рис. 66. 32,33; с. 269]	Вел. Бурлук
13	Перекоп 1-4	Валківський	4	[28, рис. 66. 53-56; с. 269]	Мож
14	Хворостове 1,2	Зміївський	2	[28, рис. 66. 70,71; с. 269]	Болгар
15	Аксютівка 3-5	Зміївський	3	[28, рис. 66. 74-76; с. 269]	Борова
16	Костянтинівка 1,2	Зміївський	2	[28, рис. 66. 77,78; с. 269]	Борова
17	Мерефа 1-4	Харківський	4	[28, рис. 66. 79-82; с. 269]	Мож
18	Борки 1,2	Зміївський	2	[28, рис. 66. 84, 85; с. 269]	Джгун
19	Водине 1,2	Зміївський	2	[28, рис. 66. 117, 118; с. 269]	Уда
20	Должик 1,2	Золочівський	2	[28, рис. 66. 119, 120; с. 269]	Уда
21	Коротич 1,2	Харківський	2	[28, рис. 66. 123,124; с. 269]	Уда
22	Родной Край	Золочівський	3	[28, рис. 66. 131-133; с. 269]	Уда
23	Фески 1,2	Золочівський	2	[28, рис. 66. 136, 137; с. 269]	Уда
24	Мала Данилівка 1,2	Харківський	2	[28, рис. 66. 146, 147; с. 269]	Лопань
25	Велика Данилівка 1-3	Харків	3	[28, рис. 66. 155-157; с. 269]	Харків
26	Муром 3, 5-7	Харківський	4	[28, рис. 66. 160-163; с. 269]	Муром

27	Липці 1,2	Харківський	2	[28, рис. 66. 166,167; с. 269]	Трав'янка
28	Стрелеча 1,2	Харківський	2	[28, рис. 66. 168,169; с. 269]	Трав'янка
29	Зелений Колодязь 1-4	Чугуївський	4	[28, рис. 66. 171-174; с. 269]	Роганка
30	Тернова 1-4	Чугуївський	4	[28, рис. 66. 177-180; с. 269]	Роганка
Білгородська область РФ					
31	Шишино 3,4	Білгородський	2	[28, рис. 66. 22,23; с. 269]	Сів. Донець
32	Бродок 1-4	Білгородський	4	[28, рис. 66. 104-107; с. 269]	Теплинка
33	Головіно 1,3	Білгородський	2	[28, рис. 66. 108,110; с. 269]	Теплинка
34	Шагаровка	Білгородський	2	[28, рис. 66. 113,114; с. 269]	Теплинка
Вінницька область (Рис. 3)					<i>Таблиця V</i>
Вінницький район (після 2020 р.)					
1	Городище	Літинський	2	[31, рис. 2,1. 31, 32; с. 38]	Згар
2	Дашківці	Літинський	2	[31, рис. 2,1. 34, 35; с. 38]	Вишня
3	Адамівка	Погребищенський	2	[31, рис. 2. 1, 1, 2; с. 33]	Коза
4	Андрушівка, Плисків	Погребищенський	3	[31, рис. 2, 1. 3, 4, 106; с. 33, 49]	Роська
5	Морозівка, Новофастівка	Погребищенський	3	[31, рис. 2, 1. 73, 74, 83; с. 45-46]	Горіхова
6	Круподеринці, Сараженці	Погребищенський	6	[31, рис. 2, 1. 61-63, 120-122; с. 42, 51]	Рось
7	Бухни	Погребищенський	2	[31, рис. 2, 1. 19, 20; с. 34, 35]	Горіховатка
8	Васильківці, Педоси	Погребищенський	5	[31, рис. 2, 1. 21, 95-98; с. 35, 47-48]	Рось
9	Свитинці, Ширмівка	Погребищенський	4	[31, рис. 2, 1. 123-125, 156; с. 51, 56]	Самець
10	Гопчиця, Іваньки	Погребищенський	2	[31, рис. 2, 1. 30, 51; с. 38, 40]	Рось
11	Вінницькі Хутори	Погребищенський	2	[31, рис.2, 1. 25, 26; с. 35]	Вінничка
12	Стритавка	Вінницький	3	[31, рис.2, 1. 138-140; с. 54]	Десна, П. Буг
13	Якубівка	Іллінецький	3	[31, рис.2, 1. 158-160; с. 56]	Собок

14	Жорнище, Лугова, Якубівка	Іллінецький	4	[31, рис. 2, 1. 44, 67-68, 158; с. 40, 44, 56]	Собок
15	Паріївка	Іллінецький	2	[31, рис. 2, 1. 92, 93; с. 47]	Соб
16	Іллінці	Іллінецький	2	[31, рис. 2, 1. 53, 54; с. 41]	Собок
17	Слобідка, Троща	Іллінецький	3	[31, рис. 2, 1. 131, 145, 146; с. 52, 54]	Соб
18	Бабин	Іллінецький	3	[31, рис. 2. 1. 5-7; с. 33]	Синарна
19	Неменка, Тягун	Іллінецький	4	[31, рис. 2, 1. 77, 78, 147-148; с. 45, 54]	Соб
20	Росоша	Липовецький	3	[31, рис. 2, 1. 114-116; с. 50-51]	Поганка
21	Богданівка	Липовецький	2	[31, рис. 2, 1. 12-13; с. 34]	Соб
22	Оратів	Оратівський	2	[31, рис. 2, 1. 84, 85; с. 46]	Жива
23	Синарна	Оратівський	3	[31, рис. 2, 1. 127-129; с. 52]	Синарна
24	Очитків	Оратівський	2	[31, рис. 2, 1. 90, 91; с. 47]	Кожанка
25	Бартошівка	Оратівський	2	[31, рис. 2. 1. 8-9; с. 33]	Бистриця
26	Чагів	Оратівський	2	[31, рис. 2, 1. 152-153; с. 55]	Роська
27	Демидівка	Жмеринський	3	[31, рис. 2, 1. 36-38; с. 39]	Рів
28	Побережне	Липовецький	3	[31, рис. 2, 1. 107-109; с. 49]	Воронка
29	Степанівка	Іллінецький	4	[31, рис. 2, 1. 134-137; с. 53]	Воронка
30	Іваньки, Пісочин	Липовецький	3	[31, рис. 2, 1. 50, 101, 104; с. 40, 48]	Собок
31	Рубань	Немирівський	3	[31, рис. 2, 1. 117-119; с. 51]	Пилипчиха
32	Мухівці, Немирів	Немирівський	2	[31, рис. 2, 1. 75, 79; с. 45-46]	Устя
33	Зарванка	Тиврівський	2	[31, рис. 2, 1. 45, 46; с. 40]	Зарванка
34	Борсків	Тиврівський	2	[31, рис. 2, 1. 16, 64; с. 34, 42]	П. Буг
35	Тростянець	Тиврівський	2	[31, рис. 2, 1. 143-144; с. 54]	П. Буг
36	Федорівка	Тиврівський	3	[31, рис. 2, 1. 149-151; с. 55]	П. Буг
37	Никифорівці	Немирівський	2	[31, рис. 2, 1. 80, 81; с. 46]	П. Буг

38	Остапківці 23	Немирівський	2	[31, рис. 2,1. 88, 89; с. 47]	П. Буг
Гайсинський район (після 2020 р.)					
39	Кальник	Іллінецький	2	[31, рис.2.14. 182, 183; с. 61]	Соб
40	Городок, Чортория	Гайсинський	2	[31, рис.2.14. 163, 166-168; с. 60]	Сорока
41	Китайгород	Іллінецький	2	[31, рис.2.14. 187, 188; с. 63]	Сорока
42	Басаличівка, Бубнівка	Гайсинський	4	[31, рис.2.14. 163, 166-168; с. 59]	П. Буг
43	Кузьминці	Бершадський	2	[31, рис.2.14. 194, 195; с. 63, 64]	П. Буг
44	Щурівці	Бершадський	2	[31, рис.2.14. 239-240; с. 70]	П. Буг
45	Кунка	Бершадський	5	[31, рис.2.14. 196, 197, 207-209; с. 64]	Ставиця
46	Касанове, Нижча Кропивна	Немирівський	3	[31, рис.2.14. 189, 205, 206; с. 63, 65]	Рудка, Кропивнянка
47	Ситківці	Немирівський	2	[31, рис.2.14. 224-225; с. 67]	Кропивнянка
48	Самчинці	Немирівський	2	[31, рис.2.14. 222-223; с. 67]	П. Буг
49	Слобідка	Немирівський	2	[31, рис.2.14. 227-228; с. 67]	Кравчик
50	Ометинці	Немирівський	3	[31, рис.2.14. 211-213; с. 66]	Кравчик
51	Зятківці, Кущинці, Мелешків	Гайсинський	4	[31, рис.2.14. 181, 198-200; с. 64]	Кіблич
52	Петрашівка	Теплицький	2	[31, рис.2.14. 215-216; с. 66]	П. Буг
53	Кошаринці, Тростяничик	Бершадський	3	[31, рис.2.14. 191, 192, 236; с. 63]	П. Буг
54	Сумівка	Бершадський	2	[31, рис.2.14. 230-231; с. 68]	П. Буг
55	Попова (Червона) Гребля	Чечельницький	2	[31, рис.2.14. 219-220; с. 66, 67]	М. Савранка
Жмеринський район (після 2020 р.)					
57	Ялтушків	Барський	3	[31, рис.2.23. 305-307; с. 82]	Лядова
58	Андріївка	Шаргородський	3	[31, рис.2.23. 244-245; с. 73]	Мурашка
59	Носиківка	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 272-273; с. 78]	Мурашка

60	Гайове	Барський	2	[31, рис.2.23. 249, 250; с. 73]	Рів
61	Рожепи	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 277, 278; с. 79]	Думка
62	Северинівка	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 281-282; с. 79]	Рів
63	Стодутьці	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 289-290; с. 80]	Рів
64	Слобода-Носковецька	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 285-286; с. 79, 80]	Мурашка
65	Станіславчик	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 287-288; с. 80]	Мурафа
66	Возниці, Тарасівка	Шаргородський	4	[31, рис.2.23. 248, 291-293; с. 73, 80]	Мурафа
67	Хоменки	Шаргородський	5	[31, рис.2.23. 298-302; с.81]	Мурафа
68	Клекотина (Заячівка)	Шаргородський	6	[31, рис.2.23. 259-264; с. 75, 77]	Клекотинка
69	Юхимівка	Шаргородський	2	[31, рис.2.23. 303-304; с. 81, 82]	Клекотинка
70	Довжок	Шаргородський	4	[31, рис.2.23. 254-257; с. 75]	Мурафа
71	Федорівка	Шаргородський	4	[31, рис.2.23. 294-297; с. 81]	Мурафа
Могилів-Подільський район (після 2020 р.)					
72	Біла, Гальжбіївка	Ямпільський	3	[31, рис.2.23. 310, 311, 315; с. 85, 87]	Мурафа
73	Дзюброве, Нечуївка	Ямпільський	3	[31, рис.2.23. 317, 331, 332; с. 90]	Тростянець
74	Писарівка	Ямпільський	4	[31, рис.2.23. 337-340; с. 91]	Русава
75	Дорошівка, Петрашівка	Ямпільський	4	[31, рис.2.23. 321-323, 336; с. 88, 90]	Мурафа
76	Івотівка, Слоб. Бушанська	Ямпільський	3	[31, рис.2.23. 324, 345, 346; с. 89, 91]	Мурафа
77	Миронівка	Ямпільський	2	[31, рис.2.23. 327-328; с. 90]	Дністер
78	Михайлівка	Ямпільський	2	[31, рис.2.23. 329-330; с. 90]	Дністер
79	Сайнка, Чернівці	Чернівецький	3	[31, рис.2.23. 343, 344, 351; с. 91]	Мурафа
80	Долиняни	Муровано-Курил.	3	[31, рис.2.23. 318-320; с. 88]	Жабля
81	Тропове	Чернівецький	2	[31, рис.2.23. 347-348; с. 92]	Дерло
82	Цикинівка	Ямпільський	2	[31, рис.2.23. 349-350; с. 92]	Дністер

Тульчинський район (після 2020 р.)					
83	Бортники	Тульчинський	2	[31, рис.2.23. 357-358; с. 95]	Шпиківка
84	Мала Вулича, Рогізна	Тиврівський	4	[31, рис.2.23. 395, 405-407; с. 100]	П. Буг
85	Печера	Тиврівський	2	[31, рис.2.23. 401-402; с. 101]	П. Буг
86	Вовчок	Немирівський	2	[31, рис.2.23. 363-364; с. 95]	П. Буг
87	Копіївка (Орлівка)	Крижопільський	3	[31, рис.2.23. 381-383; с. 99]	Сільниця
88	Крищинці, Холодівка	Крижопільський	4	[31, рис. 2.23. 393-344, 414-415; с. 100-102]	Сільниця
89	Гарячківка	Крижопільський	4	[31, рис.2.23. 365-368; с. 96]	Гарячківка
90	Голубече	Крижопільський	2	[31, рис.2.23. 369, 370; с. 96-97]	Кам'янка
91	Краснопілка	Крижопільський	6	[31, рис.2.23. 384, 386-390; с. 100]	Кам'янка
92	Крикливець	Крижопільський	2	[31, рис.2.23. 391-392; с. 100]	Дохна
93	Одаї	Крижопільський	3	[31, рис.2.23. 397-398; с. 100-101]	Вікниця
94	Журавлівка	Крижопільський	2	[31, рис.2.23. 373-374; с. 97]	Сільниця
95	Шарапанівка	Крижопільський	2	[31, рис.2.23. 416-417; с. 102]	Берладинка
96	Юрківка	Крижопільський	2	[31, рис.2.23. 419-420; с. 102]	Сільниця
Хмельницький район (після 2020 р.)					
97	Крутнів, Соколово	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 464, 496; с. 110]	П. Буг
98	Білий Рукав	Калинівський	2	[31, рис.2.39. 425-426; с. 105]	Хвоса
99	Малий Митник	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 468, 469; с. 111]	Хвоса
100	Бродецьке	Козятинський	3	[31, рис.2.39. 429-431; с. 105-106]	Бродянка
101	Юрівка	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 512-513; с. 119]	Бродянка
102	Вовчинець	Козятинський	10	[31, рис.2.39. 438-447; с. 107-108]	Бродянка
103	Глинськ	Калинівський	3	[31, рис.2.39. 448-450; с. 108]	Постолова
104	Грушківці, Писарівка	Калинівський	2	[31, рис.2.39. 452, 484; с. 109]	Постолова

105	Байківка	Калинівський	3	[31, рис.2.39. 421-423; с. 105]	Постолова
106	Іванів	Калинівський	2	[31, рис.2.39. 459, 460; с. 110]	Снивода
107	Пиків, Шипіївка	Калинівський	4	[31, рис.2.39.482-483, 509-510; с.114, 118]	Снивода
108	Петриківці	Козятинський	3	[31, рис.2.39. 479-481; с. 113-114]	Самець
109	Морозівка	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 472, 473; с. 111]	Снивода
110	Пагурці	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 475, 476; с. 112]	Снивода
111	Рогинці	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 490-491; с. 115]	Снивода
112	Жежель	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 456, 457; с. 109]	Гнилоп'ять
113	Білопілля, Селище	Козятинський	3	[31, рис.2.39. 428, 492, 494; с. 115-116]	Гульва
114	Плехова	Козятинський	4	[31, рис.2.39. 485-488; с. 115]	Гнилоп'ять
115	Вернигородок	Козятинський	3	[31, рис.2.39. 434-435, 437; с. 107]	Гульва
116	Лопатин	Козятинський	2	[31, рис.2.39. 466, 467; с. 110]	Десна

Івано-Франківська область

Таблиця VI

1	Тенетники V-VI	Галицький	2	[57, рис.Д.3.14, 17; с. 205-206]	Свірж
2	Тенетники VII-VIII	Галицький	2	[57, рис.Д.3.15-16; с. 205]	Свірж, Дністер
3	Новий Мартинів III-V	Галицький	3	[57, рис.Д.3.18-20; с. 206-207]	Дністер
4	Бурштин, Дем'янів II-III	Галицький	3	[57, рис.Д.3.21-23; с. 207-208]	Гнила Липа
5	Куропатники III, Озиряни I-II	Галицький	3	[57, рис.Д.3.28-30; с. 209-210]	Гнила Липа
6	Коростовичі I-II, VII	Галицький	3	[57, рис.Д.3.31-33; с. 210-211]	Гнила Липа
7	Ісаків I, Підвербці VII, XI	Тлумацький	3	[57, рис.Д.3.38-40; с. 213]	Дністер
8	Лука VIII, IX, XIV	Городенківський	3	[57, рис.Д.3.41-43; с. 214]	Дністер
9	Незвисько XVIII, XXXVIII	Городенківський	2	[57, рис.Д.3.45-46; с. 215]	Дністер
10	Вільхівці, Куніївці II, XII	Городенківський	3	[57, рис.Д.3.47-49; с. 216]	Дністер

11	Дубка I, III	Городенківський	2	[57, рис.Д.3.50-51; с. 217]	Дністер
12	Олієво-Королівка, Новоселівка	Городенківський	2	[57, рис.Д.3.52-53; с. 217-218]	Семенівка
13	Семаківка III-V, Поточище	Городенківський	4	[57, рис.Д.3.54-57; с. 218-219]	Дністер
14	Городниця I, IX, XI, XV, XVA, XVII	Городенківський	6	[57, рис.Д.3.59-64; с. 220-221]	Деренівець
15	Стрільче V, VII	Городенківський	2	[57, рис.Д.3.65-66; с. 222]	Деренівець
16	Чернятин IV, Вікно I, II, IV, VI	Городенківський	5	[57, рис.Д.3.67-71; с. 222-224]	Вікно
Чернівецька область					
17	Прилипче, Звенячин	Заставнівський	2	[57, рис.Д.3.75-76; с. 225]	Дністер
18	Погорілівка I-IV	Заставнівський	4	[57, рис.Д.3.79-82; с. 226-227]	Юрківці
19	Мусорівка, Самушин	Заставнівський	2	[57, рис.Д.3.83-84; с. 228]	Дністер
20	Добринівці I-III, Ржавинці I, II	Заставнівський	5	[57, рис.Д.3.85-89; с. 228-230]	Онут
21	Перебиківці I, II	Хотинський	2	[57, рис.Д.3.90-91; с. 230]	Дністер
22	Каплівка I, II	Хотинський	2	[57, рис.Д.3.93-94; с. 231]	Дністер
23	Устя I-VII	Снятинський	7	[57, рис.Д.3.98-104; с. 233-235]	Белуя
24	Стецева I, V, VII	Снятинський	3	[57, рис.Д.3.105-107; с. 235-236]	Прут
25	Юженець I, II	Кіцманський	2	[57, рис.Д.3.108-109; с. 236]	Совиця
26	Хлівище I, II	Кіцманський	2	[57, рис.Д.3.110-111; с. 237]	Совиця
27	Борівці I, II	Кіцманський	2	[57, рис.Д.3.117-118; с. 239]	Совиця
28	Кадубівці I-VI	Заставнівський	6	[57, рис.Д.3.121-126; с. 240-242]	Совиця
29	Киселів I-III	Кіцманський	3	[57, рис.Д.3.127-129; с. 242-243]	Совиця
30	Давидівці I-IV	Кіцманський	4	[57, рис.Д.3.130-133; с. 244]	Совиця
31	Кіцмань I-III	Кіцманський	3	[57, рис.Д.3.134-136; с. 245]	Совиця / Кіцман
32	Іванківці I-III	Кіцманський	3	[57, рис.Д.3.137-139; с. 246]	Совиця
33	Шипинці I-IV, Лужани	Кіцманський	5	[57, рис.Д.3.141-145; с. 247-248]	Ішків

34	Веричанка I-III	Заставнівський	3	[57, рис.Д.3.147-149; с. 249]	Совиця
35	Валява I, II, Лашків- ка, Витилівка	Кіцманський	4	[57, рис.Д.3.146, 155- 157; с. 252]	Валівка
36	Заставна I-IV	Заставнівський	4	[57, рис.Д.3.150-153; с. 250-251]	Совиця / Кіцман
37	Новосілка I-V	Кіцманський	5	[57, рис.Д.3.158-162; с. 253-254]	Совиця
38	Шубранець I-IV	Заставнівський	4	[57, рис.Д.3.163-166; с. 254-255]	Шубранець
39	Малий Кучурів I, II, Вербівці I-III	Заставнівський	5	[57, рис.Д.3.167-171; с. 256-257]	Кучур
40	Васловиці I-III	Заставнівський	3	[57, рис.Д.3.172-174; с. 258]	Кучур
41	Горішні Шерівці, Задубрівка	Заставнівський	2	[57, рис.Д.3.175-176; с. 258]	Задубрівка
42	Рідківці	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.181-183; с. 260-261]	Боянівка
43	Колінківці, Бочківці	Хотинський	4	[57, рис.Д.3.184-187; с. 261-262]	Рингач
44	Слобода I-III, Ревківці	Новоселицький	4	[57, рис.Д.3.188-190, 196; с. 263]	Рокитна
45	Остриця I-III	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.192-194; с. 264]	Прут
46	Рокитна, Рингач I-II	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.197, 199- 200; с. 267]	Рокитна
47	Шишківці I-III	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.201-203; с. 267]	Рингач
48	Маршинці I-III	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.208-210; с. 269, 270]	Рингач
49	Клішківці I-III, Зарошани I-II	Хотинський	5	[57, рис.Д.3.212-216; с. 271-272]	Рингач
50	Владична I, II, Недобоївці	Хотинський	3	[57, рис.Д.3.217-219; с. 273]	Черлена
51	Ставчани I-III	Хотинський	3	[57, рис.Д.3.220-222; с. 274]	Черлена
52	Ворничани I, II	Хотинський	2	[57, рис.Д.3.226-227; с. 275]	Сталінешти
53	Ярівка, Балівці I-II	Хотинський	3	[57, рис.Д.3.228-230; с. 276-277]	Прут
54	Стальнівці	Новоселицький	2	[57, рис.Д.3.231-232; с. 277]	Сталінешти
55	Вончиківці I-III	Новоселицький	3	[57, рис.Д.3.235-237; с. 279]	Черлена
Львівська область					
56	Сокаль, Святичів	Сокальський	2	[25, карта, 28-29; с. 117]	Зах. Бут

57	Ріпків, Купче, Ракобовти	Бузький	5	[25, карта, 1, 2; с.117; 6, с. 156]	Зах. Буг
58	Карачинів, Воронів	Яворівський	5	[57, рис.Д.3.1-5; с. 200-201]	Стара, Домажир
Волинська область					
59	Луцьк, Гірка Полонка	Луцький	2	[25, карта, 1, 2; с.117]	Стир
Рівненська область					
60	Горбаків, Дорогобуш	Гошанський	2	[25, карта, 4,5; с. 117]	Горинь
61	Колесники, Новоставці	Гошанський	2	[25, карта, 6,7; с. 117]	Горинь
62	Рівне, В. Олексин, Зозін	Рівненський	3	[25, карта, 23, 24, 25; с. 117]	Горинь
63	Дубно, Мирогоща, Костянець	Дубенський	3	[25, карта, 8-10; с. 117]	Іква
64	Волосківці, Кургани	Острозький	2	[25, карта, 20, 21; с. 117]	Горинь
65	Млинів, М. Дорогостаї	Млинівський	2	[25, карта, 14, 19; с. 117]	Іква
66	Демидівка, Вербень	Демидівський	2	[25, карта, 15, 16; с. 117]	Стир
Тернопільська область					
67	Васильківці, Шумськ	Кременецький	2	[25, карта, 32, 43; с. 117]	Вілія
68	Матвіївці, Загірці	Кременецький	2	[25, карта, 33, 39; с. 117]	Горинка
69	Горинка, Попівці, Колосова, Рудка	Кременецький	4	[25, карта, 34-36, 42; с. 117]	Іква

Висновки. Слов'янські племена в першій половині I тис. планували поселення залежно від умов місцевості і від причин виникнення поселення. Система окремих дворів (дворищ) була найбільш давньою, з цих дворів, унаслідок їх розростання, на зручних місцях виникали великі родові поселення кругового або вуличного планування. За етнографічними даними, українське дворище являло собою форму існування роду, що була поширена на Поділлі, Поліссі, Волині, Галичині та Середній Наддніпрянщині ще у XVIII ст. До родів українців та інших слов'янських народів входили близькі родичі по чоловічій лінії (батько, сини,

брати, сини братів, незаміжні сестри). Земля, угіддя, рухоме і нерухоме майно вважались спільною власністю.

Картографування черняхівських племінних гнізд III – початку V ст. показало, що слов'яно-українських племен була велика кількість. На даному етапі із доступних нам джерел вдалося локалізувати 394 племені. Тільки на Подніпров'ї та Лівобережній Україні нанесено на карту 209 племен антів (Рис. 2, табл. I–IV), на Правобережній Україні – 185 племен антів і склавинів (Рис. 3, табл. V–VI).

Із 394 племен основна кількість – понад 300 племен – може бути віднесена до анто-українців. Про це свідчить велика

кількість їхніх предків – венедев зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. (178 племен) та їхніх нащадків – антів і склавинів (Рис. 2; 3). Анти і склавини під час великого розселення V–VII ст. з'являються в Подунав'ї, в глибинних районах Балканського півострова; на заході – доходять до Ельби та Балтійського узбережжя; на північному сході – заселяють верхів'я Дону і Волги. У другій половині I тис. розселення слов'ян досягло таких розмірів, що вони стали однією з основних груп, які формували етнічну карту ранньосередньовічної Європи. Етнічна карта сучасної Європи не зазнала значних змін.

Падіння Римської імперії в V ст. н. е., завершення сприятливих для слов'ян «тройнових століть» призвело до відродження слов'янської єдності в черняхівській культурі, що виразилося в широкому розповсюдженні в старих тшинецько-зарубинецьких рамках останньої загальнослов'янської культури празького типу. Далі відбулося велике розселення слов'ян (Рис. 1).

Історичне значення Великого переселення народів, що охопило слов'янські племена черняхівської культури в IV–V ст. і анто-склавинів VI–VII ст., полягає в тому, що воно започаткувало поділ слов'ян-українців на ті етнічні групи, які заклали основи процесів формування сучасних слов'янських народів: словаків, моравів, чехів, болгар, сербів, хорватів. Але в наш час європейці не знають, що праукраїнці – анти і склавини черняхівської культури – предки слов'янських народів Європи. Таким є результат імперської політики Риму, яку було запозичено московією.

Склавини – племена слов'янської частини черняхівської культури (III – перша

половина V ст.) – та їхні нащадки – племена празько-корчацької культури (друга половина V–VII ст.) – зайняли середній та верхній Дунай і межириччя Ельби та Заале. Анти – племена пеньківської культури – прийшли в Нижнє Подунав'я та на Балкани (Рис. 1). Але не всі анти і склавини залишили землі своїх предків. У попередньому дослідженні нами було локалізовано частину з них – 14 племен антів пеньківської та 20 племен склавинів празько-корчацької культури V–VII ст.

Самостійним народом чи нацією С. Рудницький називав частину людства, що «має певну суму своєрідних, собі тільки притомих прикмет, котрі в'яжуть всі індивідуми цієї групи в одну цілість». Далі дослідник підкреслює: «Найважливіші між ними це в першу чергу територія, в другу расовість, потім мова, традиція, культура» [46, с. 24].

Попри зміни меж української етнічної території сучасна Україна включає переважну більшість українських етнічних земель. Український простір охоплює не лише материкову Україну (територію сучасної Української держави), але й українські етнічні землі, які залишилися в складі сусідніх країн. Державний кордон сучасної України не збігається з межами української етнічної території, яка була на початку XX ст., де тоді українці домінували за чисельністю. Майже третина площі тодішніх українських етнічних земель залишилася за межами сучасного державного кордону України. Це фактично втрачені українські етнічні землі: у Румунії – Подунав'я, Південна Буковина та Східне Закарпаття; у Молдові – Придністров'я; у Словаччині – Західне Закарпаття (Пряшівщина); у Польщі – Лемківщина, Надсяння, Холмщина

та Підляшшя; у Білорусі – Берестейщина. Найбільше за площею українських етнічних земель (близько 150 тис. кв. км) опинилося у складі рф – Північна Сіверщина (Стародубщина), Північна Слобожанщина, Західна Донщина та Кубань (у нинішньому дослідженні нами позначена територія, яку в IV–V ст. заселяли на Курщині і Білгородщині 14 племен антив) (Рис. 2; 3). Україна не претендує на повернення своїх колишніх етнічних земель, але й відкидає будь-які претензії з боку сусідніх держав на свою територію [53, с. 45].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина Н. С., Магомедов Б. В., Рейда Р. М. Пам'ятки черняхівської культури Полтавської області. Київ, 2019. 136 с.
2. Баран В. Д. Етнокультурні процеси в межиріччі Дніпра і Вісли в першій половині I тис. н. е. *УІЖ*. 1970. С. 44–52.
3. Баран В. Д. Слов'яни у другій половині I тис. н. е. *Давня історія України в трьох томах*. Київ, 2000. Т. 3. С. 61–82.
4. Баран В. Д. Велике розселення слов'ян. *Давня історія України в трьох томах*. Київ, 2000. Т. 3. С. 83–104.
5. Баран В. Д. Истоки раннеславянских культур Восточной Европы в свете ретроспективного анализа. *Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*. Киев, 1990. С. 335–363.
6. Баран В. Д. Процеси етнокультурного розвитку на території України у I тис. н. е. *Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення*. Київ, 2018. С. 127–147.
7. Баран В. Д. Славяне между Днестром и Припятью: автореф. дисс. на соиск. учен. ст. д-ра ист. наук: 07.00.06. Киев, 1972. 45 с.
8. Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ, 1981. 263 с.
9. Баран В. Д., Баран Я. В. У пошуках джерел українського народу. Київ, 2011. 800 с.
10. Баран Я. В. Суспільний лад та соціальні відносини. *Давня історія України в 3 томах*. Київ, 2000. Т. 3. С. 143–163.
11. Брайтчевський М. Ю. Походження Русі. Київ, 1968. 310 с.
12. Великанова М. С. К этнической антропологии Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н. э. *КСИА*. Москва, 1965. Вып. 105.
13. Винокур І. С. Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя від кам'яного віку до середньовіччя. Київ–Одеса, 1985. 167 с.
14. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський, 2000. 374 с.
15. Войнаровський В. М. Промисли та допоміжні ремесла населення півдня Східної Європи в I–XIII ст. Львів, 2014. 438 с.
16. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. Київ, 2012. 712 с.
17. Ворончук І. Правовий статус українського пізньосередньовічного селянства. Історіографічний аспект. *ЗНТШ*. Т. ССXXXVIII. Львів, 1999. С. 149–184.
18. Демелич Ф. Обычное право южных славян по исследованию д-ра Богишича. *Юридический вестник*. 1876. № 10–12. С. 119–167.
19. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. Київ, 1948. 158 с.
20. Ефименко А. Я. Дворищное землевладение в Южной Руси. *Южная Русь*. Т. I. Санкт-Петербург, 1905. С. 376–377.
21. Йордан. О происхождении и деяниях гетов / пер. Скржинской. Москва, 1960. 436 с.
22. Косвен М. О. Очерки истории первобытной культуры. Москва, 1957. 240 с.
23. Косвен М. О. Семейная община и патрионимия. Москва, 1963. 219 с.
24. Кропоткин В. В. Черняховская культура и Римская империя. *Miedzynar. Kongr. Arheologii slowianskiej*. Warszawa, 1965. S. 273–284.
25. Кучинко М. М. Археологія Волині. Луцьк, 2005. 202 с.

26. Липшиц Е. Византийское крестьянство и славянская колонизация. *Византийский сборник*. Москва, 1945.
27. Лишев С. Н. За генезиса на феодализма в България. София, 1963.
28. Любичев М. В. Ранняя история днепро-донецкой лесостепи I–V веков (Ostrogothica–Serie: Bände, том 2). В 2-х ч. Ч. 2. Харьков, 2019. 368 с.
29. Любичев М. В., Мызгин К. В. Южная граница ареала черняховской культуры в днепро-донецкой лесостепи: современные представления. *Черняхівська культура: до 120-річчя від дня народження В. П. Петрова*. Київ, 2014. С. 58–71.
30. Мавродин В. В., Фроянов И. Я. Об общественном строе восточных славян VIII–IX вв. в свете археологических данных. *Проблемы археологии: II сб. ст. в память проф. М. И. Артамонова*. Ленинград, 1978. С. 125–132.
31. Магомедов Б. В. Пам'ятки черняхівської культури Вінницької області. Київ, 2022. 146 с.
32. Магомедов Б. В. Черняхівська культура на Середній Наддніпрянщині. *Від Трипільської культури до сучасності / упорядник Трачук О. В.* Київ, 2007. С. 68–78.
33. Магомедов Б. В., Абашина Н. С., Солтис О. Б. Пам'ятки черняхівської культури в Київській області. Археологічна карта. Київ, 2003. 118 с.
34. Махно Е. В. Памятники черняховской культуры на территории УССР. *МИА*. 1960. № 82. С. 9–83.
35. Морган Л. Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации. Ленинград, 1934. 350 с.
36. Моця О. П. Південна «Руська земля». Київ, 2007. 264 с.
37. Нидерле Л. Славянские древности. Москва, 1956. 451 с.
38. Никитина Г. Ф. Население лесостепной полосы Восточной Европы в первой половине I тыс. н. э.: автореф. дисс. канд. ист. наук. Москва, 1965. 22 с.
39. Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях. Нью-Йорк, Париж, Мюнхен, 1975. С. 5–106.
40. Першиц А. И., Монгайт А. Л., Алексеев В. П. История первобытного общества, Москва, 1974. 223 с.
41. Петров В. П. Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. Київ, 1972. 214 с.
42. Петров В. П. Походження українського народу. Київ, 1992. 192 с.
43. Правовий звичай як джерело українського права (IX–XIX ст.) / за ред. І. Б. Усенка. Київ, 2006. Том I. 279 с.
44. Приходнюк О. М., Терпиловский Р. В. Общественные отношения. *Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период*. Киев, 1990. С. 421–432.
45. Рикман Э. А. Население Днестровско-Прутского междуречья в первых столетиях н. э. *КСИА*. 1969. Вып. 119.
46. Рудницький С. До основ українського націоналізму. 2-ге вид. Відень; Прага, 1923.
47. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін, 1923. С. 8–285.
48. Рыбаков Б. А. Поляне и северяне. *СЭ*. 1947. Вып. 5/6. С. 81–105.
49. Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия. Москва, 1979. 247 с.
50. Рыбаков Б. А. Разложение первобытно-общинного строя и развитие феодальных отношений у восточных славян. Киевская Русь (VI – начало XII в.). *Всемирная история в десяти томах*. Москва, 1957. Т. III. С. 246–266.
51. Свод древнейших письменных известий о славянах. Т. II. Москва, 1991. 401 с.
52. Сегеда С. П. Антропологічний склад українського народу. Київ, 2001. 256 с.
53. Скляр В. Етнологічна складова сучасного українознавства. *Українознавство*. 2015. № 2. С. 44–51.
54. Сміленко А. Т. Слов'яни та їх сусіди в степовому Подніпров'ї (II–XIII ст.). Київ, 1975. 211с.

55. Смішко М. Ю. Карпатські кургани 1-ї половини I тис. н. е. Київ, 1960. 186 с.
56. Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Кн. 1. Москва, 1959.
57. Стеблій Н. Я. Система заселення верхнього Подністров'я та верхнього Пруття у III–VII ст. н. е.: дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.04. Львів, 2007. 372 с.
58. Сухобоков О. В. Левобережная Украина в VII–XIII вв. *Чернигов и его округа в IX–XIII вв.* Киев, 1988. С. 50–54.
59. Сухобоков О. В., Юренко С. П. Этнокультурные процессы на территории левобережной Украины в I тысячелетии н. э. *Проблемы этногенеза славян.* Киев, 1978. С. 124–142.
60. Терпиловский Р. В. Некоторые дискуссионные проблемы археологии и истории ранних славян. *STRATUM plus.* 2001–2002. № 5. С. 420–430.
61. Терпиловский Р. В. Славяне Поднепровья в первой половине I тыс. н. э. Lublin, 2004. 232 с.
62. Тимощук Б. А. Восточные славяне: от общины к городам. Москва, 1995. 261 с.
63. Трачук О. В. Картографування поселень слов'янських племен зарубинецької культури III ст. до н. е. – II ст. н. е. *Українознавство.* 2022. № 4. С. 65–102.
64. Трачук О. В. Локалізація племен неврів і скіфів-орачів у контексті етногенезу східного слов'янства. *Українознавство.* 2022. № 3. С. 68–103.
65. Трачук О. В. Плем'я та родоплемінний лад у східних слов'ян. *Ремесла та промисли Поліської зони: матеріали Всеукр. наук. конф. Малин, 2019.* С. 41–58.
66. Трачук О. В. Племена венеців пізньозарубинецької культури Верхнього Подніпров'я в II–V ст. н. е. *Українознавство.* 2023. № 1. С. 67–92.
- 66а. Трачук О. В. Племена венеців пізньозарубинецької і київської культур басейну Дніпра та Дону в I–V ст. н. е. *Українознавство.* 2023. № 2. С. 63–92.
67. Трачук О. В. Племінні гнізда поселень скіфів-землеробів Лівобережної України. *Українознавство.* 2022. № 2. С. 32–61.
68. Трачук О. В. Чорна металургія в соціально-економічному житті східних слов'ян на території України (друга половина V–X ст.). Київ, 2017. 308 с.
69. Трачук О. Рід та родоплемінний лад у східних слов'ян. *Наукові записки з української історії:* зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 39. С. 3–11.
70. Третьяков П. Н. Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. Москва; Ленинград, 1966. 308 с.
71. Федоров Г. Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н. э. Москва, 1960. 380 с.
72. Храбан Г. Е. Черняховские памятники в Уманском районе Черкасской области. *МИА.* 1964. № 116. С. 257–269.
73. Шафарик П. И. Славянскія древности. Москва, 1847. Т. I, кн. 1–2-я. 454 с.
74. Щербаківський В. М. Українське мистецтво: вибрані неопубліковані праці. Київ, 1995. 288 с.
75. Jablonowski A. Ziemia wolińska w połowie XVI wieku. *Zrydła dziejowe.* Warszawa, 1877. T. VI. S. XXXVI.
76. Kurnatowska Z. Słowianszczyzna Południowa. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1977. S. 25–31.

REFERENCES

1. ABASHINA, N., MAHOMEDOV, B., REIDA, R. (2019). *Monuments of Cherniakhiv Culture of Poltava Region.* Kyiv, 136 p. [in Ukr.]
2. BARAN, V. (1970). Ethnocultural Processes in the Area Between the Dnieper and Vistula in the First Half of the 1st Millennium CE. *UIZh (Ukrainian Historical Journal).* pp. 44–52. [in Ukr.]
3. BARAN, V. (2000). Slavs in the Second Half of the 1st Millennium CE. *Ancient History of Ukraine in Three Volumes.* Kyiv, Vol. 3, pp. 61–82. [in Ukr.]
4. BARAN, V. (2000). Great Resettlement of Slavs. *Ancient History of Ukraine in Three Volumes.* Kyiv, Vol. 3, pp. 83–104. [in Ukr.]

5. BARAN, V. (1990). The Origins of the Early Slavic Cultures of Eastern Europe in the Light of Retrospective Analysis. *Slavs of South-Eastern Europe in the Pre-State Period*. Kyiv, pp. 335-363. [in Ukr.]
6. BARAN, V. (2018). Processes of Ethnocultural Development on the Territory of Ukraine in the 1st Millennium CE. *Ukraine and Ukrainianness in Ethnocultural Processes: Conceptual Generalizations*. Kyiv, pp. 127-147. [in Ukr.]
7. BARAN, V. (1972). *Slavs Between the Dniester and Pripjat*. [An abstract of thesis for Doctor of Sciences degree in History, specialty 07.00.06]. Kyiv, 45 p. [in Ukr.]
8. BARAN, V. (1981). *Cherniakhiv Culture. Based on Materials from Upper Dniester and Western Buh*. Kyiv, 263 p. [in Ukr.]
9. BARAN, V., BARAN, Ya. (2011). *In Search of the Sources of the Ukrainian People*. Kyiv, 800 p. [in Ukr.]
10. BARAN, Ya. (2000). Social Order and Social Relations. *Ancient History of Ukraine in 3 Volumes*. Kyiv, Vol. 3, pp. 143-163. [in Ukr.]
11. BRAICHEVSKYI, M. (1968). *Origin of Rus*. Kyiv, 310 p. [in Ukr.]
12. VELIKANOVA, M. (1965). To the Ethnic Anthropology of the Prut-Dniester Area in the 1st Millennium CE. *KSIA* (Brief Reports of the Institute of Archaeology), Vol. 105. Moscow. [in Rus.]
13. VINOKUR, I. (1985). *History of Forest-Steppe Transnistria and Southern Pobuzhie from the Stone Age to the Middle Ages*. Kyiv-Odesa, 167 p. [in Ukr.]
14. VINOKUR, I. (2000). *Cherniakhiv Culture: Origins and Fate*. Kamianets-Podilskyi, 374 c. [in Ukr.]
15. VOINAROVSKYI, V. (2014). *Trades and Auxiliary Crafts of the Population from South of Eastern Europe in the 1st-13th Centuries*. Lviv, 438 p. [in Ukr.]
16. VORONCHUK, I. (2012). *Population of Volyn in the 16th - First Half of the 17th Century: Family, Household, Demographic Factors*. Kyiv, 712 p. [in Ukr.]
17. VORONCHUK, I. (1999). Legal Status of the Ukrainian Late Medieval Peasantry. Historiographic aspect. *ZNTSh* (Notes of Taras Shevchenko Scientific Society), Vol. SSXXXIII. Lviv, pp. 149-184. [in Ukr.]
18. DEMELYCH, F. (1876). The Customary Law of the Southern Slavs According to the Study of Dr. Boghysych. *Legal Gazette*, № 10-12, pp. 119-167. [in Rus.]
19. ENGELS, F. (1948). *Origin of the Family, Private Property and the State*. Kyiv, 158 p. [in Ukr.]
20. EFIMENKO, A. (1905). *Farmstead Land Ownership in Southern Rus*. St. Petersburg, Vol. I, pp. 376-377. [in Rus.]
21. Jordan. *About the Origin and Actions of the Gets*. (1960). Moscow, 436 p. [in Rus.]
22. KOSVEN, M. (1957). *Essays on the History of Primitive Culture*. Moscow, 240 p. [in Rus.]
23. KOSVEN, M. (1963). *Family Community and Patronymic*. Moscow, 219 p. [in Rus.]
24. KROPOTKIN, V. (1965). Cherniakhiv Culture and the Roman Empire. *Miedzynar. Kongr. Archeologii slowianskiej*. Warszawa, pp. 273-284. [in Pol.]
25. KUCHYNKO, M. (2005). *Archaeology of Volyn*. Lutsk, 202 p. [in Ukr.]
26. LIPSHITS, E. (1945). Byzantium Peasantry and Slavic Colonization. *Vizantiiskii sbornik* (Byzantium Collection). Moscow. [in Rus.]
27. LISHEV, S. (1963). *For the Genesis of Feudalism in Bulgaria*. Sofia, 1963. [in Bul.]
28. LIUBYCHEV, M. (2019). *The Early History of the Dnieper-Donetsk Forest-Steppe of the 1st-5th Centuries* (Ostrogothica-Serie: Bande, Volume 2). In 2 Parts: Part 2. Kharkiv, 368 p. [in Ukr.]
29. LIUBYCHEV, M., MYZGIN, K. (2014). The Southern Border of the Area of the Cherniakhiv Culture in the Dniipro-Donetsk Forest-Steppe: Modern Views. *Cherniakhivska kultura: do 120-richchia vid dnia narodzhennia V. P. Petrova* (Cherniakhiv Culture: to the 120th Anniversary of the Birth of V. P. Petrov). Kyiv, pp. 58-71. [in Ukr.]
30. MAVRODIN, V., FROIANOV, I. (1978). On the Social Structure of the Eastern

- Slavs of the VIII–IX Centuries. in the Light of Archaeological Data. *Problemy arkheolohii: II sbornik statei v pamiat prof. M. Y. Artamonova*. (Problems of Archeology: II Collection of Articles in the Memory of Professor M. I. Artamonov). Leningrad, pp. 125–132. [in Rus.]
31. MAHOMEDOV, B. (2022). *Monuments of the Cherniakhiv Culture of the Vinnytsia Region*. Kyiv, 146 p. [in Ukr.]
32. MAHOMEDOV, B. (2007). Cherniakhiv Culture in the Middle Dnieper Region. *From Trypil Culture to Modernity*. Kyiv, pp. 68-78. [in Ukr.]
33. MAHOMEDOV, B., ABASHINA, N., SOLTYS, O. (2003). *Monuments of Cherniakhiv Culture in the Kyiv Region. Archaeological Map*. Kyiv, 118 p. [in Ukr.]
34. MAKHNO, E. (1960). Monuments of the Cherniakhiv Culture on the Territory of the Ukrainian SSR. *MIA (Materials and Researches in. Archaeology)*, № 82, pp. 9–83. [in Rus.]
35. MORHAN, L. (1934). *Ancient Society or the Study of the Human Progress Lines from Savagery Through Barbarism to Civilization*. Leningrad. 350 p. [in Rus.]
36. MOTSIYA, O. (2007). *Southern “Ruthenian Land”*. Kyiv, 264 p. [in Ukr.]
37. NIEDERLE, L. (1956). *Slavic Antiquities*. Moscow, 451 p. [in Rus.]
38. NIKITINA, H. (1965). *Population of the Forest-Steppe Zone of Eastern Europe in the First Half of the 1st Millennium CE*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History]. Moscow, 22 p. [in Rus.]
39. PASTERNAK, Ya. (1975). *Early Slavs in Historical, Archaeological and Linguistic Studies*. New York, Paris, Munich, pp. 5-106. [in Ukr.]
40. PERSHITS, A., MONGAIT, A., ALEKSEEV, V. (1974). *History of Primitive Society*. Moscow. 223 p. [in Rus.]
41. PETROV, V. (1972). *Ethnogenesis of the Slavs. Sources, Stages of Development and Problems*. Kyiv, 214 p. [in Ukr.]
42. PETROV, V. (1992). *The Origin of the Ukrainian People*. Kyiv, 192 p. [in Ukr.]
43. USENKO, I., ed. (2006). *Legal Custom as a Source of Ukrainian Law (IX-XIX Centuries)*. Kyiv. Vol. I, 279 p. [in Ukr.]
44. PRYKHODNIUK, O., TERPYLOV-SKYI, R. (1990). *Public Relations. Slavs of South-Eastern Europe in the Pre-State Period*. Kyiv, pp. 421-432. [in Ukr.]
45. RIKMAN, E. (1969). Population of the Area Between Dniester-Prut in the First Centuries CE. *KSIA (Brief Reports of the Institute of Archaeology)*, Vol. 119. [in Rus.]
46. RUDNYTSKYI, S. (1923). *To the Foundations of Ukrainian Nationalism*. 2nd ed. Vienna; Prague. [in Ukr.]
47. RUDNYTSKYI, S. (1923). *The Ukrainian Case from the Position of Political Geography*. Berlin, pp.8-285. [in Ukr.]
48. RYBAKOV, B. (1947). Poliane and Severiane. *SE (Soviet Ethnography)*, Vol. 5/6, pp. 81-105. [in Rus.]
49. RYBAKOV, B. (1979). *Herodotus’ Scythia*. Moscow, 247 p. [in Rus.]
50. RYBAKOV, B. (1957). Decomposition of the Primitive Communal System and the Development of Feudal Relations Among the Eastern Slavs. *Kievan Rus (6th – Early 12th Centuries)*. *World History in Ten Volumes*. Moscow, Volume III, pp. 246-266. [in Rus.]
51. *Collection of the Oldest Written Records about the Slavs*. (1991). Vol. II. Moscow, 401 p. [in Rus.]
52. SEHEDA, S. (2001). *Anthropological Composition of the Ukrainian People*. Kyiv, 256 p. [in Ukr.]
53. SKLIAR, V. (2015). Ethnological Component of Modern Ukrainian Studies. *Ukrainoznastvo (Ukrainian Studies)*, № 2, pp. 44-51. [in Ukr.]
54. SMILENKO, A. (1975). *Slavs and their Neighbors in the Steppe Dnieper (II-XIII Centuries)*. Kyiv, 211p. [in Ukr.]
55. SMISHKO, M. (1960). *Carpathian Mounds of the 1st Half of the 1st Millennium CE*. Kyiv, 186 p. [in Ukr.]
56. SOLOVIEV, S. (1959). *History of Russia since Ancient Times*. Book 1. Moscow. [in Rus.]
57. STEBLII, N. (2007). *Settlement System of Upper Transnistria and Upper Poprutia in the 3rd-7th Centuries*. [An abstract of thesis

for Candidate of Sciences degree in History, specialty 07.00.04]. Lviv. 372 p. [in Ukr.]

58. SUKHOBOKOV, O. (1988). Left-Bank Ukraine in the 7th–13th Centuries. *Chernihiv and its Districts in the 9th–13th Centuries*. Kyiv, pp. 50-54. [in Ukr.]

59. SUKHOBOKOV, O., YURENKO, S. (1978). Ethnocultural Processes on the Territory of Left-Bank Ukraine in the 1st Millennium CE. *Problems of Ethnogenesis of Slavs*. Kyiv, pp. 124–142. [in Ukr.]

60. TERPYLOVSKYI, R. (2001, 2002). Some Discussion Problems of Archeology and History of the Early Slavs. *STRATUM plus*. № 5, pp. 420-430. [in Mold.]

61. TERPYLOVSKYI, R. (2004). *Slavs of the Dnieper in the First Half of the 1st Millennium CE*. Lublin, 2004. 232 p. [in Pol.]

62. TYMOSHCHUK, B. (1995). *Eastern Slavs: from Communities to Cities*. Moscow, 261 p. [in Rus.]

63. TRACHUK, O. (2022). Mapping the Settlements of Slavic Tribes of the Zarubyntsi Culture of the 3rd Century BCE — 2nd Century CE. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 4, pp. 65-102. [in Ukr.]

64. TRACHUK, O. (2022). Localization of the Nevrian and Scythian Plowmen Tribes in the Context of Ethnogenesis of Eastern Slavs. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 3, pp. 68-103. [in Ukr.]

65. TRACHUK, O. (2019). Tribe and Tribal System among the Eastern Slavs. *Remesla ta promysly Poliskoi zony: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii*. (Crafts and Trades of the Polish Zone. Materials of the All-Ukrainian of Science Conference.) Malyn, pp. 41–58. [in Ukr.]

66. TRACHUK, O. (2023). Veneds Tribes of the Late Zarubyntsi Culture of the Upper Dnieper in the 2nd–5th Centuries CE. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 1, pp. 67-92. [in Ukr.]

66a. TRACHUK, O. (2023). Vened Tribes of the Late Zarubyntsi and Kyiv Cultures of the Dnipro and the Don Basins in the 1st–5th Centuries CE. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 2, pp. 63-92. [in Ukr.]

67. TRACHUK, O. (2023). Tribal Nests of Scythian-Agricultural Settlements of the Left Bank of Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 2, pp. 32-61. [in Ukr.]

68. TRACHUK, O. (2017). *Ferrous Metallurgy in the Socio-Economic Life of Eastern Slavs in the Territory of Ukraine (Second Half of the 5th–10th Centuries)*. Kyiv, 308 p. [in Ukr.]

69. TRACHUK, O. (2016). Family and Clan System among the Eastern Slavs. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii* (Scientific Notes on Ukrainian History: Collection of Scientific Articles). Pereiaslav-Khmelnyskyi. Vol. 39, pp. 3-11. [in Ukr.]

70. TRETIAKOV, P. (1966). *Finno-Ugric, Balts and Slavs on the Dnieper and Volga*. Moscow; Leningrad, 1966. 308 p. [in Rus.]

71. FEDOROV, G. (1960). *Population of the Prut-Dniester Area in the 1st Millennium CE*. Moscow, 380 p. [in Rus.]

72. KHRABAN, G. (1964). Cherniakhiv Monuments in the Uman District of the Cherkassy Region. *MIA* (Materials and Researches in. Archaeology), №116, pp. 257–269. [in Rus.]

73. SHAFARIK, P. (1847). *Slavic Antiquities*. Moscow. Vol. I, Book. 1-2, 454 p. [in Rus.]

74. SHCHERBAKIVSKYI, V. (1995). *Ukrainian Art: Selected Unpublished Works*. Kyiv, 288 p. [in Ukr.]

75. JABLONOWSKI, A. (1877). *Ziemia Wolynska w Polowie XVI Wieku. Zrudla dziejowe*. Warsaw, Vol. VI. S. XXXVI. [in Pol.]

76. KURNATOWSKA, Z. (1977). *Słowianszczyzna Południowa*. Wrocław; Warsaw; Kraków; Gdańsk, pp. 25-31. [in Pol.]